

Håndbok

Bøker for alle:
hvordan utvikle,
bruke og dele
universelt utformet
litteratur



Co-funded by
the European Union

Forfattere

Hanna Bovim Bugge
Eivor Vindenes
Leser søker bok (Norge)

Aktivitetene for biblioteker i Kapittel 4 ble foreslått av
prosjektpartnerne fra Tyskland, Norge og Polen

Innholdsredigering

Agnieszka Koszowska

Utforming

Syd Breslauer

Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego
Warszawa 2024

ISBN 978-83-67328-14-2



Dette verket er autorisert i henhold til Creative Commons
Attribution 4.0 International Licence:
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>



Co-funded by
the European Union



Trøndelag fylkesbibliotek
Trøndelag County Library



Støtte fra EU-kommisjonen til å produsere denne publikasjonen innebærer ikke noen
anerkjenning av innholdet. Det står ene og alene for forfatterens syn og Kommisjonen kan ikke
holdes ansvarlig for hva informasjonen i publikasjonen brukes til.

Innholdsfortegnelse

Innledning	4
1 Universell utforming og hvorfor lese?	8
1.1. Universelt utformet litteratur	9
1.2. Hvorfor lese?	9
1.3. Motivasjon for å lese	11
1.4. Primære og sekundære målgrupper	12
1.5. Årsaker til å streve med lesing	13
1.6. Ulike bokkategorier tilpasset ulike lesere	16
2 Bøker for alle: hvordan lage dem?	24
2.1. Rammeverket "Bok til alle"	26
2.2. Fase 1: Innledende fase	28
2.3. Fase 2: Narratologi	31
2.4. Fase 3: Språk og språklig tekstredigering	52
2.5. Fase 4: Layout og design	56
2.6. Fase 5: Publisering	60
3 Boksøk: hvordan finne dem?	61
3.1. Hvor finner vi dem	63
3.2. Hvordan finner vi dem	63
3.3. Å finne bøker som passer for ulike kategorier og lesere	69
3.4. Hvordan dele og markedsføre bøkene	70
4 Bøker for alle: hvordan bruke dem?	71
4.1. Lesevenn	72
4.2. Læringssirkler	82
4.3. Samlesing	82
4.4. Språkkafeer	85
4.5. Tospråklige lesemøter	89
Litteraturliste	97
Universelt utformede bøker	102

Innledning

Lesing er viktig hele livet. Ikke bare styrker lesing språket vårt og vår evne til å kommunisere. En lesende befolkning utvikler også empati og forståelse, og et samfunn der mange leser har derfor bedre vilkår for inkludering og dialog. Lesing hjelper oss også til å forstå oss selv bedre, ved at vi lettere finner ord som beskriver våre egne liv. På motsatt side kan leseutfordringer føre til manglede språk og til utenforskap. Utfordringer med å lese kan gjøre det mer krevende å tilegne seg kunnskap som bidrar til et bedre liv. Et samfunn med flere ikke-lesere, er et samfunn der mange mister muligheten til å delta i demokratiet.

Stadig flere land har utfordringer med at et økende antall voksne ikke leser litteratur. Årsakene er sammensatte og komplekse. En av årsakene er spesifikke leseutfordringer, som for eksempel dysleksi. En annen årsak kan være mangelen på gode leseerfaringer, noe som ofte kommer av få gode leseopplevelser i oppveksten. Men også økende bruk av smarttelefoner og andre digitale verktøy fører til at stadig flere har problemer med å konsentrere seg om en lengre tekst.

Alder er en annen faktor. En stadig større del av Europas befolkning består av eldre, og lesing blir av ulike årsaker mer krevende med alderen. Lesing bidrar positivt til vår mentale og kognitive helse. Lesing hele livet bidrar til at vi opprettholder et stabilt og aktivt liv. Samfunnet er tjent med at også eldre oppmuntres til å fortsette å lese ved at det finnes bøker som imøtekommer de leseutfordringene alderen bringer med seg.

Andrespråkslesere er en annen gruppe voksne som lett faller ut av lesefellesskapet. Å lære et nytt språk som voksen kan være krevende. Ikke bare er språket nytt, ofte er den nye kulturen og samfunnet også overveldende fremmed. Men for andrespråksleseren kan nettopp litteraturen være en positiv inngang til både det nye språket, kulturen og samfunnet.

I denne håndboka forsøker vi å ta for oss de ulike behovene til voksne lesere. Vi skal se nærmere på hvordan det å tilby en universell inngang til litteraturen, kan føre til at flere tar del. Universelt utformet litteratur innebærer at flere mennesker kan dele gledene ved en og samme bok, uten at det går ut over den litterære kvaliteten.

For å skape flere voksne lesere, må vi forstå hva som motiverer oss til å lese. Å finne riktig bok til riktig leser, er essensielt. Alle voksne må tilbys litteratur av høy kvalitet som er skrevet for voksne, og ikke for barn. Å få en bok du både mestrer å lese og som det kjennes meningsfullt å dykke ned i, skaper en positiv sirkel av lesemestring og lesemotivasjon, som igjen øker sannsynligheten for at du velger å lese enda mer og utvikle deg gjennom lesing.

Å finne rett bok krever at «den rette boken» eksisterer. Bokmarkedene i hele Europa mangler bøker som svarer til behovene for alle voksne lesere. Mange voksne lesere kan ikke velge hvilken som helst bok de finner i en bokhandel eller i et bibliotek. En del voksne trenger bøker som enten er lettere å lese eller som har andre tilpasninger for å kunne ha nytte og glede av en bok.

Slike bøker bør ikke bare eksistere, de bør også være enkle å finne. Ideelt sett bør bibliotekene ha et stort antall bøker i ulike sjangre og med varierte temaer og lesenivåer slik at flere voksne med ulike behov finner passende bøker. Bibliotekarere bør ha kunnskap om de ulike årsakene til at voksne strever med lesing, de bør vite hva slags bøker som passer til forskjellige typer lesere, og kunnskap om hva som skaper lesemotivasjon.

For mange voksne er det lettere å involvere seg i litteratur dersom lesing blir en sosial aktivitet. Derfor er det viktig og nødvendig at et inkluderende bibliotek tilbyr inspirerende litteraturaktiviteter også for voksne.

Hvis vi vil at samfunnet vårt skal bestå av ansvarlige voksne som deltar i fellesskapet og bidrar til å bygge et sunt miljø for alle, må vi inkludere så mange som mulig. Evnen til å lære, og kommunisere det man lærer og erfarer, er nøkkelen til et livslangt engasjement. Å utvikle, finne og bruke bøker som inkluderer enda flere, er et viktig skritt mot å skape sterke, ansvarlige samfunn - også i fremtiden.

Om prosjektet

Books without borders har som mål å få flere voksne til å oppsøke biblioteket for å tilegne seg kunnskap. Prosjektet ønsker å nå et bredt spekter av voksne, også voksne som har leseutfordringer, voksne som er i ferd med å lære seg et andrespråk og eldre voksne. Prosjektet ønsker å bidra til at flere voksne finner

bøker som passer, og at biblioteket blir en arena for positive leseerfaringer. Målet er at erfaringene fra prosjektet fører til at flere voksne lærer hele livet og blir aktive medlemmer av fellesskapet.

I prosjektet utvikler vi nye bøker basert på konseptet universell utforming av litteratur. Vi finner også fram til allerede eksisterende bøker som passer inn i konseptet. Ideen bak universell utforming er å utvikle produkter som inkluderer en bredere del av befolkningen, i stedet for å lage spesialprodukter for dem som sliter. Universelt utformede bøker er tilpasset både i form og innhold slik at de appellerer til flest mulig. Denne prosessen innebærer å engasjere erfarne forfattere som kan skrive gode historier med enklere ord, finne dyktige illustratører som skaper illustrasjoner som appellerer til voksne, bruke layout og fonter som tar hensyn til ulike lesebarrierer og engasjere grafiske formgivere som gjør at boka formidler illustrasjonene og historien til voksne.

Gjennom prosjektet får også bibliotekarer i både Polen, Tyskland, Norge og Ukraina opplæring i hvordan de kan bruke inkluderende bøker i biblioteket. Bøker og bibliotek er sentrale dersom vi ønsker å skape et samfunn basert på inkludering, mangfold og like rettigheter. Opplæringen inkluderer metoder for å engasjere et stort antall voksne med ulik leseevne og leseerfaring.

Partnerorganisasjonene i Books without borders er: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego (Polen, leder), Fundacja Powszechnego Czytania (Polen), Stadtbibliothek Köln (Tyskland), Stiftelsen LESE (Norge), Trøndelag fylkesbibliotek (Norge), og assosiert partner Українська бібліотечна асоціація (Ukraina).

Om denne publikasjonen

Denne håndboken skal gi kunnskap om hvordan utvikle og publisere universelt utformede bøker. Håndboka lister opp kriteriene for å utvikle og publisere bøker for mennesker med forskjellige lesebarrierer. Vi lister også opp retningslinjer for hvordan man kan finne allerede eksisterende bøker, dvs. utgivelser som allerede finnes på det ordinære bokmarkedet og som passer for uvante lesere eller voksne lesere med leseutfordringer. I tillegg samler håndboka erfaringer med å bruke «bøker for alle» i bibliotek og i ulike utdannings- og integreringsinitiativ.

Håndboka er skrevet av rådgivere i Stiftelsen LESE. Stiftelsen LESE, tidligere Leser søker bok, har over tjue års erfaring i å utvikle bøker og formidlingsprosjekter i Norge. LESE er partner i Books without borders, og deler i denne håndboka sin metode for bokproduksjon og kriterier for å finne bøker som passer blant utgivelser

som allerede er publiserte. Andre partnere i prosjektet har bidratt med eksempler på lesefremmende aktiviteter i bibliotek fra sine land.

Håndboka er delt inn i fire kapitler med følgende tema:

1. Universell utforming og viktigheten av å lese
2. Retningslinjer for å utvikle universelt utformede bøker
3. Retningslinjer for å lete etter universelt utformede bøker
4. Aktiviteter i biblioteket som øker lesegledden blant voksne

Universell utforming og hvorfor lese?

1

1.1. Universelt utformet litteratur

1.2. Hvorfor lese?

1.3. Motivasjon for å lese

1.4. Primære og sekundære målgrupper

1.5. Årsaker til å streve med lesing

1.6. Ulike bokkategorier tilpasset ulike lesere

Universell utforming og hvorfor lese?

1

1.1. UNIVERSELT UTFORMET LITTERATUR

Begrepet universell utforming beskriver en tilnærming der produkter utvikles til å kunne «brukes av alle mennesker, i størst mulig utstrekning, uten behov for tilpasning eller spesialisert utforming» (Center for Universal Design, 1997). En slik inkluderende tilnærming gjør at flere mennesker kan bruke det samme produktet. Dermed unngår man den stigmatisering som kan oppstå dersom deler av befolkningen må ta i bruk et tilpasset produkt.

Universell utforming av litteratur innebærer å utvikle bøker av høy kvalitet som flere kan lese. Metoden involverer alle trinn i bokutviklingen. Kapittel 2 i denne håndboka går gjennom trinnene for universell utforming av bøker steg for steg. Konseptet universell utforming av litteratur innebærer også å gjøre det enkelt for alle voksne å finne riktig bok, uavhengig av leseevne eller tidligere erfaringer. Dette er bakgrunnen for Kapittel 3, hvor vi gir råd til bibliotekarer om hvordan de kan finne bøker som kan passe til ulike voksne lesere. Til slutt innebærer universell utforming også at biblioteket kan tilby en stor variasjon av aktiviteter for alle voksne, slik at flere voksne føler seg velkomne både på biblioteket og i bøkenes verden.

1.2. HVORFOR LESE?

Hvorfor bør vi forsøke å få voksne som ikke leser, til å begynne å lese? Forskning viser at lesing er nødvendig for å kunne delta aktivt i et moderne samfunn. Voksne som kan lese og skrive kan skaffe seg informasjon, forstå andre bedre, utvikle kunnskap om seg selv og andre og få et bredere perspektiv. I den andre enden av

skalaen har voksne som sliter med å lese og skrive, en begrenset mulighet til å delta i viktige aspekter i livet, samfunnet og demokratiet.

Å være i stand til å lese informative tekster er en nødvendig ferdighet i samfunnet vårt. En god leser vil være i stand til å forstå instruksjoner, tilegne seg informasjon på arbeidsplassen, orientere seg i økonomiske anliggender, oppnå bedre helse og ha et bedre utgangspunkt for å følge opp barnas skolegang og fritid. Lesing er nødvendig for å kunne følge med på nyheter, delta i lokalsamfunnet og være aktiv i politikken.

Men hvorfor skal vi lese skjønnlitteratur? Er det ikke tilstrekkelig å lære hvordan man leser informasjon?

Først og fremst er det å lese litteratur en godt dokumentert inngang til å bli en bedre leser generelt. Forskning har vist at mennesker som leser litteratur, øker ordforrådet sitt betydelig, og dermed også evnen til å lese enda mer kompliserte tekster og også uttrykke seg bedre. Dette kalles ofte Matthew-effekten: Leserne blir ganske enkelt bedre lesere fordi de utvider vokabularet sitt og øker lesehastigheten (Stanovich, 2009). Dette gjør i neste omgang lesing mer fornøyet, og dermed skapes en selvforsterkende syklus.

Jerrim og Moss (2019) påpeker betydningen av lystlesing; at vi leser fordi vi vil lese. Forskningen deres viser at å lese skjønnlitteratur og sakprosa fordi man vil, øker lesegledden, som igjen øker evnen til å lese. De fant ikke den samme effekten ved lesing av faglitteratur (Jerrim & Moss, 2019).

Flere forskere har også lagt vekt på hvordan lesing kan bidra til å utjevne sosiale forskjeller. Studier av elever som vokser opp i hjem preget av lavt utdanningsnivå og lav inntekt, viser at elever som leser mye, får langt bedre skoleresultater enn elever med samme hjemmebakgrunn, men med lavere motivasjon for å lese (Guthrie et al., 2001).

Frønes og Jensen fikk samme resultat i et lignende forskningsprosjekt i Norge. En positiv holdning til lesing hos elever og lærere kan utjevne forskjellene mellom elever fra kulturelle hjem og elever som vokser opp uten tilgang på bøker hjemme (Frønes og Jensen, 2020).

Fordelene med å lese litteratur begrenser seg ikke bare til økte språkferdigheter og økt evne til å lære. Lesing øker også livskvaliteten. Flere forskere understreker betydningen det å lese litteratur har for evnen til å utvikle empati: Skjønnlitteratur utvikler empati hos leserne ved at den gir oss større innsikt og økt forståelse for andre menneskers identitet og verdier (Bal & Veltkamp, 2013; Howard, 2011; Kidd

& Catano, 2013). Litteratur gir oss innblikk i andre menneskers erfaringer som det ellers kan være vanskelig å få tilgang på. Men ikke bare bidrar det å lese bøker til at vi forstår andre bedre, lesing kan også bidra til at vi får et bedre utgangspunkt for å forstå oss selv. Skjønnlitteratur hjelper oss å utvikle språk for egne erfaringer, slik at vi kan uttrykke tankene og følelsene våre bedre (Stanovich, 2009).

Den amerikanske filosofen Martha Nussbaum understreker betydningen det å lese litteratur har på vår evne til å bygge og vedlikeholde et demokratisk samfunn. Ved å lese lærer vi om følelsene våre og om hvordan vi kan forholde oss til dem på en konstruktiv måte. Gjennom vår narrative forestillingsevne, som vi utvikler gjennom å lese litteratur og høre fortellinger, lærer vi om emosjonelle reaksjoner (Nussbaum, 2008). Uten denne ferdigheten går vi glipp av viktige sider ved oss selv og andre. I verste fall taper vi evnen til empati og samarbeid, ferdigheter vi trenger for å bygge demokratiske samfunn der vi lever sammen i fred.

1.3. MOTIVASJON FOR Å LESE

Hvordan skaper vi lesere når et økende antall mennesker i Europa har leseutfordringer? Først må vi forstå årsakene til at voksne ikke leser. Hva er sammenhengen mellom lesing og motivasjon?

Et større antall internasjonale studier viser at elevers indre motivasjon ofte er den viktigste faktoren for økte leseferdigheter, mengden lesing og for måloppnåelse (Guthrie & Wingfield, 2000; Guthrie et al., 2006; Tracey & Morrow, 2006; Malloy, Marinak & Gambrell, 2010; Gambrell, 2011).

Linda Gambrell er en leseforsker som har publisert flere bøker og artikler om leseopplæring, forståelsesstrategier og motivasjon for lesing og skriving. Ved å sammenligne et stort antall studier om lese- og skrivemotivasjon, fant hun at elevers lesemotivasjon ofte var et resultat av at de mestret til dels utfordrende tekster. Selv elever med lesevansker ønsket erfaringen av å mestre krevende tekster, noe som førte til at de relativt ofte valgte tekster som var for vanskelige, noe som igjen førte til en negativ erfaring av å ikke mestre. Hun konkluderte med at hvis teksten er for vanskelig, har leseren lettere for å gi opp, mens hvis den er for lett, mister leseren motivasjon (Gambrell, 2011). Målet må derfor være å finne tekster som balanserer mestring og motivasjon.

En norsk studie av voksne med dysleksi konkluderte at testgruppen var skeptiske til å lese tilrettelagte bøker som virket «for tilpasset», delvis fordi de følte at de ble devaluert som lesere. Mange av deltakerne i studien følte seg provosert av utformingen på tilrettelagte bøker fordi den ga dem følelsen av å være «dumme» eller «annerledes» (Berget & Fagernes, 2018).

Det ser med andre ord ut til å være av betydning å tilby alle voksne lesere et stort utvalg av bøker med høy litterær kvalitet. For noen må bøkene være lettere å lese, men det må de være uten at de mister sin kunstneriske og litterære verdi.

Vi må også huske på at voksne med leseutfordringer er like forskjellige som alle andre. Hva den enkelte foretrekker av sjanger, tema, stil og litterær stemme vil være like varierende som hos voksne uten leseutfordringer. Derfor må vi utvikle og finne fram til et bredt utvalg av bøker som vekker nysgjerrighet og interesse også hos lesere som har leseutfordringer eller mangler erfaringer med lesing.

Forskning på elever med leseutfordringer i videregående skole og deres forhold til bibliotek, viste at flere av elevene ble mer motivert dersom lesing ble en sosial aktivitet, der de fikk mulighet til å diskutere leseerfaringene sine med andre (Merga, 2019). Det er sannsynlig at det samme vil gjelde for voksne. Flere av oss har kanskje selv erfart gleden over å dele en litterær tekst med andre, lytte til ulike leseres reaksjoner og tolkninger, og fylle ut teksten sammen. Lesefremmende aktiviteter i biblioteket kan gjøre lesing mer meningsfylt og morsomt for mange. Aktivitetene bør være enkle å delta på.

Med andre ord; for å motivere flere voksne til å lese, bør biblioteket både kunne tilby tilgjengelige bøker som utfordrer leseren på en god måte, og samtidig tilpassede og inspirerende leseaktiviteter.

1.4. PRIMÆRE OG SEKUNDÆRE MÅLGRUPPER

Universell utforming av litteratur innebærer altså å utvikle og finne bøker av høyest mulig kvalitet som passer for flest mulig lesere. For å få det til, vil det ikke være tilstrekkelig å tilpasse hvordan boka er utformet. Større skrift kan være nødvendig for noen, men løser ikke alt. Ifølge forskerne Schoonover og Norton-Darr kan «bøker for alle», altså universelt utformet litteratur, gjøre lesing mer lystbetont for alle typer lesere. Men for at denne fremgangsmåten skal være vellykket, må bøkene være av høy litterær kvalitet (Schoonover og Norton-Darr, 2016). Og for å treffe en god balanse mellom tilrettelegging og kvalitet best mulig, må alle aspekter ved boka tas med i betraktningen.

I utviklingen av universelt utformede bøker pleier vi derfor å skille mellom primære og sekundære målgrupper. Den primære målgruppen vil være lesere med leseutfordringer. Ulike prosjekter velger ulike primærmålgrupper, for eksempel mennesker med dysleksi, mennesker med kognitive utfordringer,

andrespråkslesere eller eldre. Men for å unngå stigmatiseringen som ellers vil skremme lesere vekk, må universelt utformede bøker oppfattes som interessante og relevante for alle voksne lesere. Derfor regner vi også alltid med den sekundære målgruppen, som er lesere uten leseutfordringer.

Noen bøker vil ha flere primære målgrupper, for eksempel både mennesker med dysleksi, andrespråkslesere eller mennesker med konsentrasjonsvansker. Men det vanligste er å ha en primærmålgruppe, for eksempel mennesker med utviklingshemming.

1.5. ÅRSAKER TIL Å STREVE MED LESING

For å sikre at behovene til den primære målgruppen er ivaretatt, må vi kjenne til ulike årsaker til at voksne kan streve med lesing. Vi må også kjenne til hva som er de viktigste kjennetegnene til hver gruppe.

Spesifikke og generelle leseutfordringer

Vi skiller ofte mellom spesifikke leseutfordringer, som dysleksi, og generelle leseutfordringer. Dysleksi er særskilte, medfødte lese- og skrivevansker som antakelig skyldes en medfødt feil i det fonologiske systemet (Høien & Lundberg, 2012). Du kan ikke «vokse av deg» dysleksi, det er noe du er født med. Det vanligste kjennetegnene på dysleksi er vansker med å lese og skrive. Noen mennesker leser langsomt, men med få feil. Andre leser raskt, men med flere feil. I tillegg til dette har flere lesere med dysleksi også redusert korttidshukommelse (Martinez Perez et al., 2015), konsentrasjonsvansker (Hatcher et al., 2012) og vansker med hurtigbenedvning, det vil si evnen til å finne riktig ord raskt (Norton & Wolf, 2012). Flere studier har vist at dysleksi kan påvirke utdannelsen negativt. Mange mennesker med dysleksi har lav selvtillit, delvis som et resultat av negative erfaringer på skolen (Lithari, 2019).

Ifølge det europeiske dysleksiforbundet (European Dyslexia Association) har anslagsvis 9-12% av enhver befolkning dysleksi og spesifikke utfordringer med å lære å lese. I tillegg har alle land en høyere prosentandel lesere med generelle lesevansker. Voksne uten en spesifikk diagnose, men med generelle lesevansker, kan streve like mye som voksne med dysleksi og ha lignende utfordringer. En av fem elever går ut av skolen med en leseferdighet som er lavere enn det de trenger for å klare seg godt i et tekstbasert samfunn (Frønes & Jensen, 2020).

Legg merke til at voksne med spesifikke og generelle leseutfordringer har utfordringer knyttet til å dekode tekst, ikke med å forstå innholdet i teksten. For

å oppmuntre og motivere voksne med dysleksi eller generelle leseutfordringer til å lese, er det helt essensielt å finne fram til tekster som utfordrer intellektet og appellerer til følelsene. Bøker som er egnet for lesere med spesifikke og generelle leseutfordringer, trenger kanskje tilpasset tekst, men innholdet må ikke tilpasses. Det ville være å undervurdere leserens intellektuelle kapasitet.

Spesifikke og generelle konsentrasjonsproblemer

Lesing krever ofte konsentrasjon og fokus. ADHD er en spesifikk diagnose som karakteriseres av konsentrasjonsproblemer. Ulike voksne lesere kan også ha mer generelle konsentrasjonsproblemer uten en spesifikk diagnose. Voksne med ADHD og andre konsentrasjonsproblemer strever vanligvis ikke med selve dekodningen og forståelsen av teksten, men konsentrasjonsproblemene kan gjøre det vanskelig å fokusere på teksten lenge nok til å få noe ut av lesingen. For mange kan dette skape problemer med leseflyten (Kozárová, 2017).

Andrespråkslesere

De generelle leseferdighetene til voksne som har flyttet til et nytt land og er i ferd med å lære seg et nytt språk, er varierte og sammensatte. Noen leser flytende på eget morsmål, ofte også på flere ulike språk, mens andre er analfabeter. I alle tilfeller vil andrespråksleseren ha et førstespråk. Leseutfordringen ligger i at det språket de kjenner, ikke lenger er det språket som snakkes og skrives i det nye samfunnet de befinner seg i.

Å måtte lære et nytt språk som voksen kan være utfordrende. En andrespråkselev må på samme tid lære å både snakke, lese og skrive det nye språket. Forskning viser at når førstespråket til andrespråkseleven oppmuntres og styrkes, overfører eleven kunnskap om forskjellige lese- og skrivestrategier fra et språk til et annet (Ernst-Slavit & Mulhern, 2003). Det vil derfor være av stor verdi å tilby andrespråkselever bøker på eget morsmål i tillegg til universelt utformede bøker på andrespråket.

Parallellspråklige bøker er bøker der samme tekstinnhold står oppført på to språk gjennom en hel bok (Jeffers, 2009). Slike bøker er nyttige for alle, men har særlig verdi for voksne som lærer et andrespråk. Parallellspråklige bøker hjelper elevene å koble sammen tidligere leseferdigheter med de nye leseferdighetene de er i ferd med å tilegne seg.

Kognitive utfordringer

De vanligste grunnene til kognitive utfordringer blant voksne er utviklingshemming, demens, eller afasi. Disse tre utfordringene er svært forskjellige fra hverandre.

Verdens helseorganisasjon (WHO) definerer en utviklingshemming som «en tilstand av forsinket eller mangelfull utvikling av evner og funksjonsnivå, som særlig kjennetegnes av hemming av ferdigheter som viser seg i løpet av utviklingsperioden, det vil si ferdigheter som bidrar til det generelle intelligensnivået, for eksempel kognitive, språklige, motoriske og sosiale». Utviklingshemninger er komplekse og påvirker mange områder i et menneskes liv.

Voksne lesere med utviklingshemming blir ofte tilbudt barnebøker. Men de er ikke barn, og denne tendensen kan påvirke både leseleden og leseferdighetene uheldig. For å være tilpasset denne gruppens komplekse kombinasjon av kognitive og språklige utfordringer, må bøker som passer både ha et enklere språk og et enklere innhold. Men selv om mange barnebøker er enklere både i språk og innhold, skaper de ikke gjenkjennelse for en voksen leser, og skaper derfor heller ikke motivasjon for å lese. Aldersadekvat innhold er avgjørende, også for voksne lesere med utviklingshemming.

Demens er en form for beslektede tilstander som gradvis fører til tap av nerveceller og funksjoner i hjernen. Typiske symptomer er redusert kognitiv funksjon, svekket kontroll av følelser, og tilbakegang i funksjonsevne. En leser med demens har ofte et kort oppmerksomhetsvindu og problemer med korttidsminnet. Leseren har ofte utfordringer med å orientere seg i tid og rom, og kan slite med å huske ulike ord og uttrykk. Lesere med demens trenger ofte bøker med en tydelig ramme for fortellingen, utstrakt bruk av repetisjon, rytme og sang. Bøker med illustrasjoner og fotografier er ofte en fordel. Mange har relativt god langtidshukommelse, og for leserne med demens vil det derfor ofte være en fordel om bøkene har både bilder og historier som skaper gjenkjennelse og vekker minner fra lengre tilbake i tid.

Afasi er en språkforstyrrelse som skyldes skade i et spesielt område av hjernen som kontrollerer språk. Afasi skjer vanligvis plutselig etter et slag eller en hodeskade, men kan også komme gradvis fra en langsomt voksende hjernesvulst eller degenerativ hjerneskade. Skaden kan påvirke både språkevnen og språkforståelsen til den som er rammet. Mange sliter med å forstå tale og skrift, i tillegg til vansker med uttale ord. Noen mennesker med afasi kan lære seg språkferdigheter på nytt, eller de kan finne andre måter å kommunisere på. Bøker for mennesker med afasi tar gjerne utgangspunkt i at ordene må læres på nytt, og det kan være nyttig med ord som følges av et illustrerende bilde.

Eldre voksne

Aldring medfører ofte fysiske og mentale endringer som kan gjøre lesing utfordrende, som for eksempel dårligere syn, milde konsentrasjonsproblemer, og også mindre fysisk styrke og utholdenhet. Eldre som ikke har kognitive utfordringer som demens, vil ikke ha problemer med å forstå en tekst. Bøker som utfordrer intellektet eller vekker nysgjerrigheten, er fortsatt viktige for å holde gruppen motivert. Tilpasninger går mer i retning av større tekst, kortere kapitler og bøker som ikke er for tunge å holde mellom hendene.

Fysiske utfordringer

Store synsproblemer eller tap av synsevne kan gjøre det vanskelig eller umulig å lese tekst. Disse leserne vil trenge lydbøker, bøker med svartskrift og silhuettbilder (for svaksynte), eller punktskrift (for blinde lesere).

Hørselshemmede eller døve voksne kan også trenge tilpassede bøker. For noen døve er tegnspråk førstespråk, mens talespråk vil være andrespråket. For andre vil norsk talespråk være førstespråket, mens andre igjen vil være tospråklige. Her er det viktig å være klar over forskjellen mellom døve voksne som bruker tegnspråk, voksne med hørselshemming som baserer seg på norsk talespråk med hørselshjelp, og hørselshemmede som bruker norsk med tegnstøtte (NMT). Tegnspråk er et fullverdig språk som artikuleres med hendene, ansiktsuttrykk og kroppsspråk, og som oppfattes med synet (Perniss et al., 2015). Tegnspråklitteratur vil derfor være visuell. Bøker med NMT er papirbøker der enkelte ord visualiseres og støttes av håndtegnede enkelttegn.

Språkvansker

Språkvansker betyr at man har problemer med å forstå språk generelt. Noen voksne med språkvansker bruker ASK (Alternativ supplerende kommunikasjon, AAC (Augmentative and Alternative Communication) på engelsk). Typiske symbolspråk kan være WIDGIT, PCS eller Bliss.

1.6. ULIKE BOKKATEGORIER TILPASSET ULIKE LESERE

Fordi en universelt utformet bok betyr at bøker myntet på lesere med utfordringer, også passer alle lesere, vil lesere med lite leseerfaring eller med leseutfordringer kunne glede seg over samme bok som en hvilken som helst annen leser. Ved en slik tilnærming skapes ikke noe skarpt skille mellom forskjellige type lesere.

I stedet for å merke universelt utformede bøker med en diagnose eller et navn på leseutfordringen, anbefaler vi derfor å merke bøkene ut i fra de kriteriene som ble brukt da boka ble laget (bokutvikling), eller da boka ble funnet og anbefalt (boksøk). På denne måten gis alle voksne mulighet til å velge bøker ut fra bokas tema, sjanger og type tilpasning. Ulike lesere med leseutfordringer finner fort ut hvilke kriterier en bok bør ha. Det blir opp til hver leser å lære hvilken kategori som passer best. Metoden åpner også opp for at foretrukne kategorier for den enkelte kan endre seg avhengig av ulike situasjoner. For eksempel kan en andrespråkbruker foretrekke all-alderbøker i begynnelsen av språkopplæringen, for så å gå over til mer komplekse bøker i kategorien litt å lese når ferdighetene i andrespråket utvikler seg. For andre kan det være situasjoner som sykdom eller utmattelse som gjør at en litt å lese-bok foretrekkes i en periode.

Litt å lese

Viktigste karakteristikk:

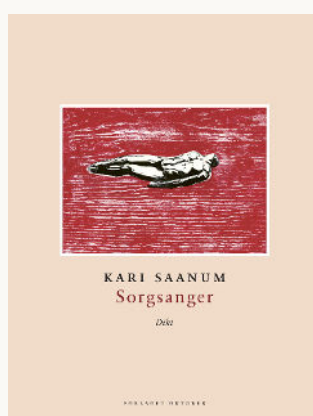
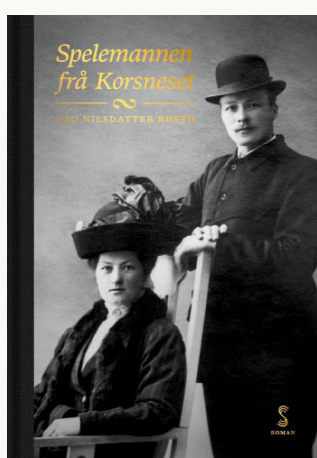
Ulike kriterier gjør teksten litt lettere å lese og orientere seg i.

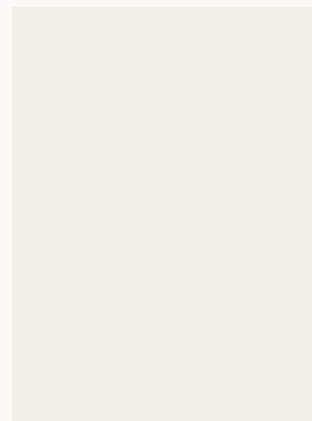
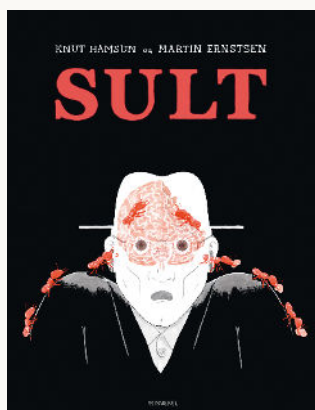
Primære målgrupper kan være:

- Lesere med spesifikke eller generelle leseutfordringer
- Lesere med spesifikke eller generelle konsentrasjonsproblemer
- Andrespråkslesere
- Eldre lesere

Eksempler

Klikk på en bokforside for mer informasjon:





Parallelspråklige bøker

Viktigste karakteristikk:

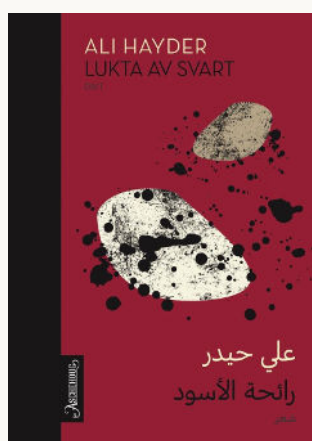
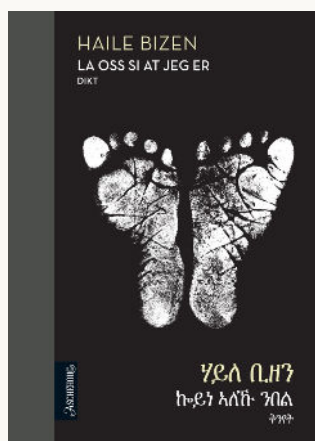
Samme tekstinhold på to språk side ved side gjennom boka.

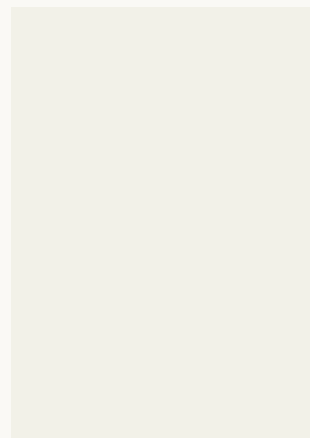
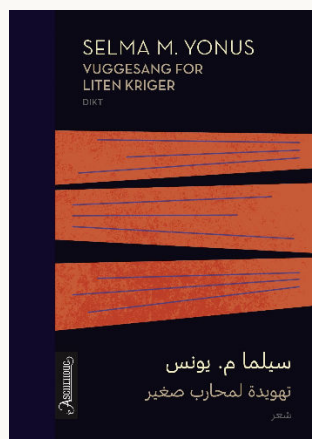
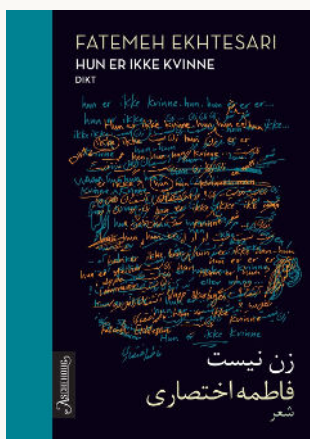
Primære målgrupper kan være:

- Andrespråkslesere

Eksempler

Klikk på en bokforside for mer informasjon:





Bøker med enkelt innhold

Viktigste karakteristikk:

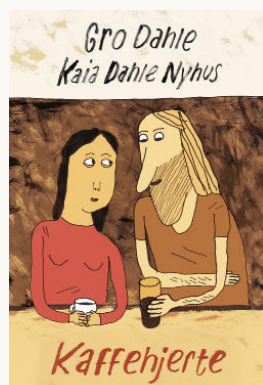
Ulike kriterier gjør teksten både lettere å lese og lettere å forstå.

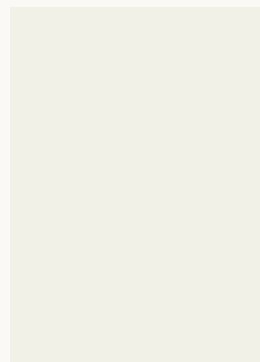
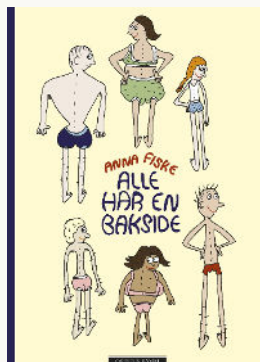
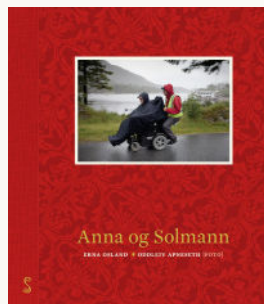
Primære målgrupper kan være:

- Lesere med utviklingshemning
- Lesere med demens
- Lesere med afasi

Eksempler

Klikk på en bokforside for mer informasjon:





Bøker med storskrift

Viktigste karakteristik:

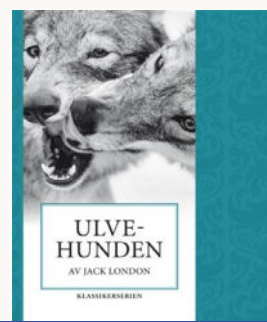
Teksten er trykt med store og lesevennlige bokstaver..

Primære målgrupper kan være:

- Lesere med synshemminger,
- Eldre lesere.

Eksempler

Klikk på en bokforside for mer informasjon::



Punktskrift og følebilder / svartskrift og silhuettbilder

Viktigste karakteristikk:

Tekst og bilder er gjort enklere å se (ved hjelp av svartskrift og silhuettbilder), eller mulig å lese ved hjelp av taktil utforming (punktskrift og følebilder).

Primære målgrupper kan være:

- Svartskrift og silhuettbilder: Lesere med synshemninger
- Punktskrift og følebilder: Blinde

Eksempler

Klikk på en bokforside for mer informasjon:



Tegnspråk og norsk med tegnstøtte (NMT)

Viktigste karakteristikk:

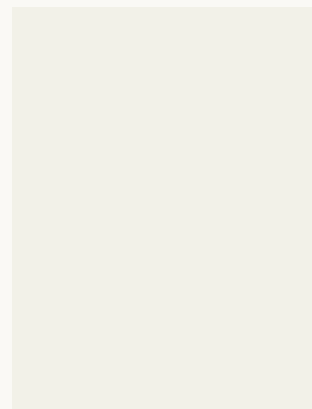
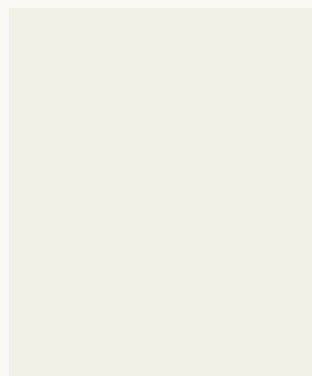
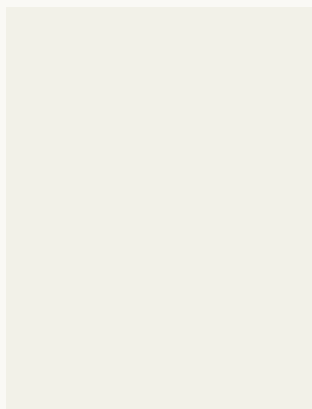
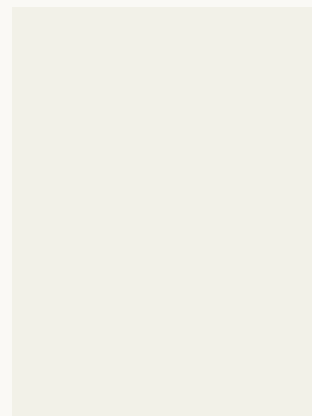
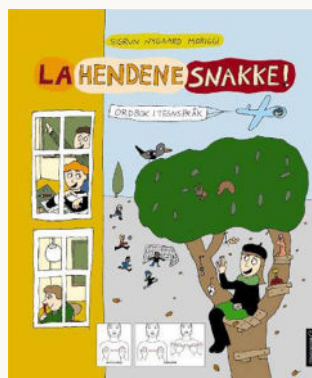
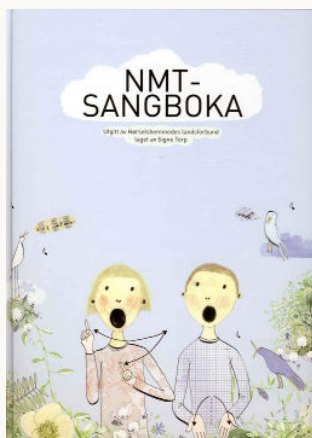
Historien fortelles ved bruk av tegnspråk (visuelle bøker) eller håndtegnede tegn som støtter lesingen (trykte bøker med NMT).

Viktigste målgrupper kan være:

- Tegnspråkbøker: Døve lesere med tegnspråk som førstespråk
- Bøker med NMT: Hørselshemmede lesere

Eksempler

Klikk på en bokforside for mer informasjon:



ASK (Alternativ og supplerende kommunikasjon)

Viktigste karakteristikk:

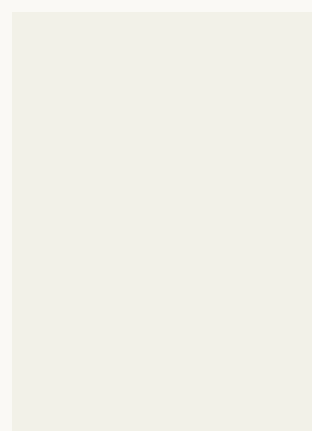
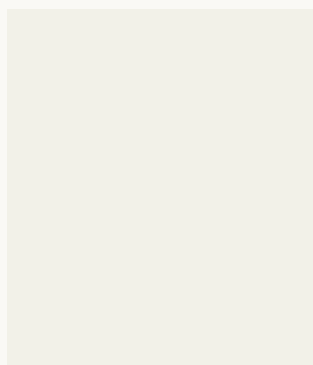
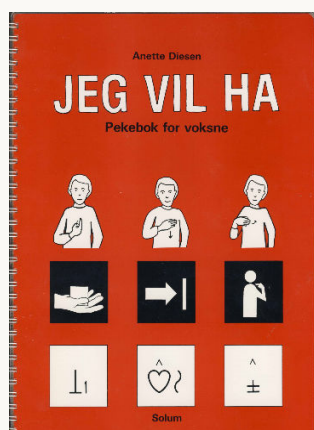
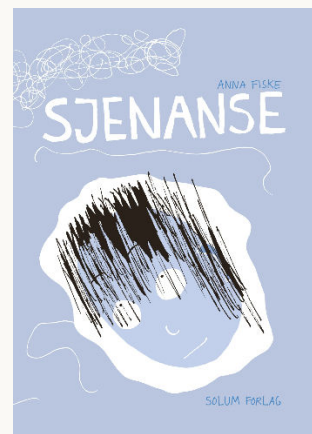
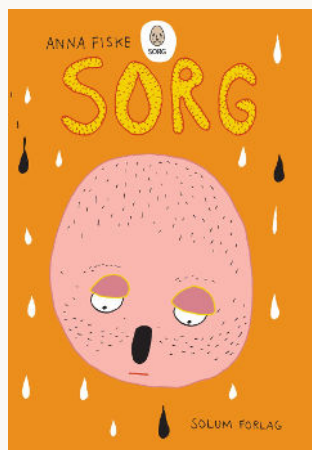
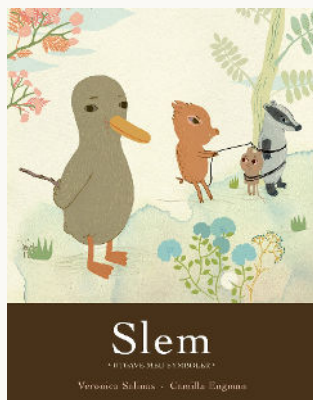
Bøker der symbolspråk som WIDGIT, PCS eller Bliss brukes som støtte til teksten..

Primære målgrupper kan være:

- Lesere som ikke leser bokstaver/ lesere med språkutfordringer
- Lesere som trenger symboler som supplement for å kunne forstå bokstaver
- Lesere med multifunksjonshemming

Eksempler

Klikk på en bokforside for mer informasjon:



Bøker for alle: Hvordan lage dem?

2

2.1. Rammeverket “Bok til alle”

2.2. Fase 1: Innledende fase

2.3. Fase 2: Narratologi

2.4. Fase 3: Språk og språklig tekstredigering

2.5. Fase 4: Layout og design

2.6. Fase 5: Publisering

Bøker for alle: Hvordan lage dem?

2

For at alle voksne lesere skal ha en bok å glede seg over, er det ofte ikke nok å finne bøker fra det generelle bokmarkedet. Universelt utformet litteratur er fortsatt et nytt felt, og det er stort behov for å utvikle og produsere flere slike bøker.

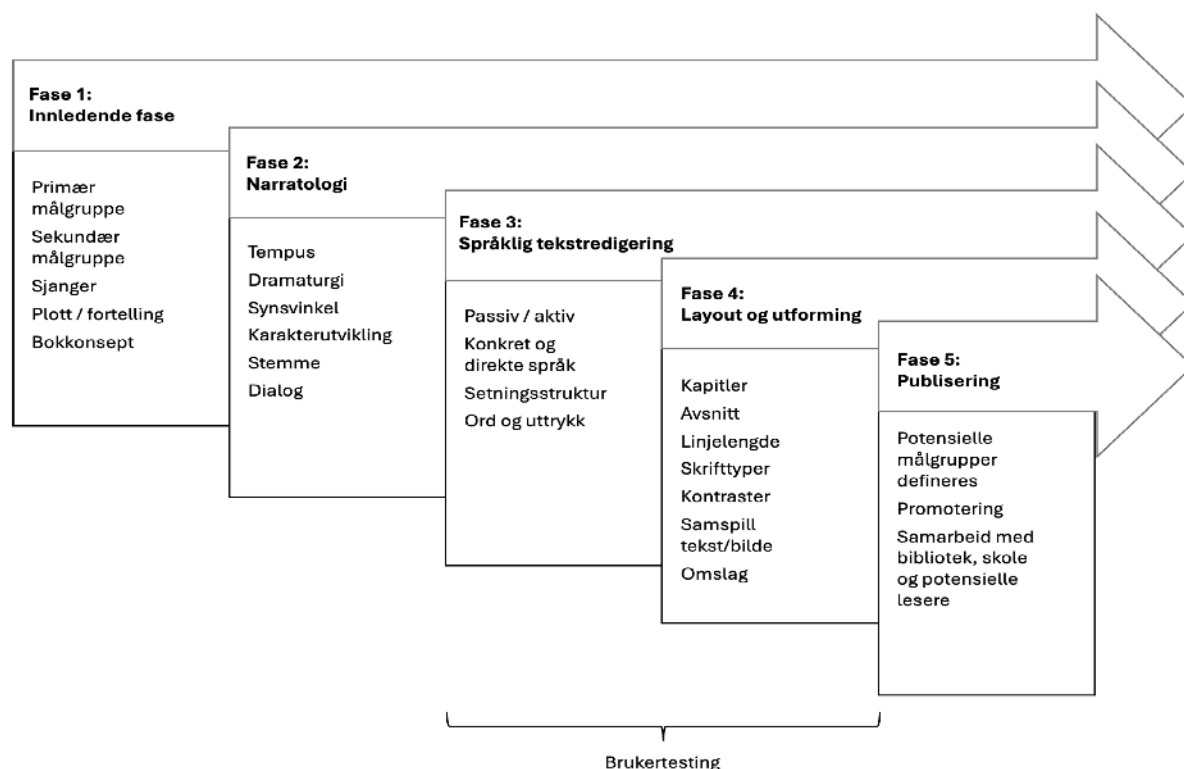
Kriteriene som beskrives i dette kapitlet har som mål å bidra til at bokutviklere tar inkluderende valg ved utviklingen av nye bøker. Alle kriteriene som presenteres her, bygger på prinsippene om universell utvikling av litteratur. Kriteriene er utviklet over tid og er fortsatt i utvikling.

Kriteriene vi gjennomgår i denne håndboka, begrenser seg til de to kategoriene litt å lese og enkel tekst. Såkalt tilrettelagte bøker med punktskrift og følebilder, svartskrift og silhuettbilder, tegnspråk, NMT og ASK (Alternativ og supplerende kommunikasjon) er også viktige bokkategorier, men å utvikle og produsere disse bøkene krever spesialisert kunnskap og spesielle retningslinjer som vi ikke skal gå inn på her..

2.1. RAMMEVERKET “BOK TIL ALLE”

For å kunne lykkes med å utvikle universelt utformet litteratur, må vi se på alle ledd i bokutviklingen. Rammeverket “Bok til alle” er utviklet av Stiftelsen LESE, tidligere Leser søker bok. Et av målene til Stiftelsen LESE er å sikre at alle type lesere får muligheten til å finne en bok å glede seg over. Ved å utgi nye bøker i samarbeid med forfattere, illustratører, serieskapere, grafiske designere og forlag, har Stiftelsen LESE tilegnet seg bred kunnskap om både tilrettelegging og universelt utformede bøker. Stiftelsen samarbeider også med bokfeltet om promotering, distribusjon og formidling av bøkene. Skoler og bibliotek er viktige samarbeidspartnere i denne sammenhengen, det samme er lesere.

“Bok til alle”-rammeverket som gjengis i skissen nedenfor, ble først presentert i artikkelen «The Development and Production of Literature Within an Easy Language and a Universal Design Perspective» (Berget, Bugge, 2022). Rammeverket er utviklet på bakgrunn av over 20 års erfaring i feltet. Det beskriver de ulike fasene i utviklingen av universelt utformet litteratur fra start til slutt. Brukertesten er en viktig del av rammeverket.



Fasene i rammeverket “Bok til alle”

“Bok til alle”-rammeverket gir en stor variasjon av muligheter, fra stillebøker / ordfrie bøker til illustrerte bøker, tegneserier, lyrikk, noveller, romaner og sakprosa. Målet er å skape bøker av høy litterær kvalitet som inkluderer både den primære målgruppen og den sekundære målgruppen, og som derfor kan formidles i allmenntilgjengeligheten.

Som ved all type bokutvikling vil hvert eneste bokprosjekt være unikt. Prosessen vil være ulik fra prosjekt til prosjekt, og det vil variere hvilke kriterier som brukes. Det ligger i kjernen av litteratur og kunst at vi aldri må tvinge et prosjekt inn i et strengt sett av kriterier. De ulike kriteriene som brukes, må svare til både forfatterens visjon for prosjektet og behovene til leserne i hovedmålgruppen. Ulike faser og kriterier kan være relevante til ulik tid i prosessen, det viktigste er at ideen om universell utforming stadig veileder og korrigerer prosessen. Valgene knyttet til historiefortelling, språk og samspill mellom tekst og bilde har som mål å fremme leseprosessen og skape et ønske hos leseren om å fortsette å lese.

Klarspråk og enkel tekst

Klarspråk og enkel tekst kan virke beslektet, men forskjellene mellom de to er i virkeligheten ganske store. Internasjonalt defineres klarspråk ([Plain Language](#)) som et ukomplisert språk som formidler innholdet så klart og direkte som mulig. Klarspråk brukes i informative tekster, først og fremst tekster skrevet av myndighetene for å informere borgerne om rettigheter og plikter, om lovverk, ordninger og retningslinjer. Målet er å sikre at så mange av borgerne som mulig forstår viktig og relevant informasjon som er nødvendig for å orientere seg i samfunnet. Klarspråk brukes for eksempel for å informere om rettigheter i forhold til sykepengene, pensjon, informasjon om branntiltak, etc. Ord og setninger skal være korte og informasjonen skal struktureres på en lettoppfattelig måte.

Enkel tekst (Easy Language) brukes ved utviklingen av sammenhengende tekster, for eksempel avisreportasjer, skjønnlitteratur og sakprosa (Bugge, Berget, Vindenes, 2021). Enkel tekst har et annet formål enn klarspråk. Enkel tekst svarer til ideen bak universelt utformet litteratur, der målet er å skape tekster som er lettere å lese, men uten å fjerne det kunstneriske perspektivet eller de komplekse tolkningsmulighetene som karakteriserer kvalitetslitteratur. «(...) informative tekster bruker klarspråk for å gjøre innholdet klart og uten rom for misforståelser. Motsatt benytter en universelt utformet skjønnlitterær bok av høy kvalitet enkel tekst for å skape litteratur med kunstnerisk verdi som er åpen for tolkningsmuligheter i samspill med leseren» (Bugge, Berget, Vindenes, 2021).

Brukertesting

“Bok til alle”-rammeverket er utviklet i nært samarbeid med ulike lesere. Leserens tilbakemelding er det viktigste leddet i en bokutviklingsprosess og bør inkluderes i alle fasene av bokutviklingen. Tilbakemelding fra lesere og fra organisasjoner som arbeider med primærmålgruppen for bokprosjektet, er avgjørende. Brukertesting underveis i bokutviklingen kan for eksempel bestå av at forfatteren leser fra boka før den er ferdig, og foretar endringer basert på reaksjoner og tilbakemeldinger. Innimellom vil det også være aktuelt å utvikle nye bøker i samarbeid med forfattere eller illustratører som selv tilhører den primære målgruppen.

2.2. FASE 1: INNLEDENDE FASE

Å velge riktig type prosjekt

For å lykkes med å lage gode universelt utformede bøker, er det avgjørende å finne prosjekter som passer naturlig inn i “Bok til alle”- rammeverket. Innledningsvis bør vi derfor spørre: Sammenfaller forfatterens idé med de nødvendige kriteriene som må til for å treffe den valgte primærmålgruppen? Appellerer prosjektet også til den sekundære målgruppen? Finn prosjekter som har potensiale til å treffe godt.

Universell utforming passer ikke til alle type bokprosjekter. En viktig del av den innledende fasen er derfor å vurdere sannsynligheten for at ideen vil lykkes med å bli en god «bok for alle» eller ikke. Samtidig er det et mål å produsere så mange ulike bøker med universell utforming som mulig, så vær gjerne kreativ.

Å velge de rette samarbeidspartnerne

Arbeidet med å utvikle universelt utformede bøker, krever en erfaren rådgiver som kan lede prosjektet gjennom alle de nødvendige fasene. Bruk en litterær rådgiver med erfaring i og kunnskap om universelt utformete bøker. Disse litterære rådgiverne arbeider i nært samarbeid med erfarne forfattere, illustratører, tegneserieskapere og forlag gjennom alle fasene i prosessen.

Betydningen av å arbeide med erfarne bokutviklere er avgjørende for at universelt utformede bøker skal nå målet om god litterær kvalitet. Vær oppmerksom på den potensielle faren i å lage «for tilpasset» pedagogisk litteratur i et misforstått forsøk på å dekke behovet til lesere med leseutfordringer. Den kunstneriske og litterære ambisjonen om å skape en velskrevet og god bok må alltid settes høyt og være hovedfokuset til alle involverte. Å samarbeide med erfarne og kvalifiserte forfattere, illustratører, serieskapere og forlag gjør det mer sannsynlig at prosjektet holder fast ved en kunstnerisk tilnærming i alle fasene og tar mål av seg å skape universelt utformet litteratur av høy kvalitet.

Det er en fordel å samarbeide med forfattere som allerede har en litterær stemme som passer de fortellertekniske og språklige forutsetningene som må til for å inkludere den primære målgruppen i prosjektet. En nøkkel til suksess er å finne et prosjekt hvor den litterære ideen naturlig inkluderer de tilpasningene som trengs for å engasjere en leser som har utfordringer. Hvis tilpasning og kvalitet går hånd i hånd, er det større sjanse for å skape en unik bok for flere lesere.

I mange tilfeller kan det være en fordel å søke samarbeid med profesjonelle som er kjent med den primære målgruppen og deres utfordringer. En profesjonell kan brukes som konsulent i de forskjellige valgene gjennom prosessen.

Å samarbeide med etablerte forlag og erfarne redaktører er også essensielt for at bokprosjektet skal bli vellykket. Et slikt forlag vil ha kunnskapen og de ressursene som trengs for å utvikle, publisere og promotere boken på en god måte. Det er en fordel hvis forlaget blir involvert så tidlig som mulig i prosjektet, gjerne allerede i den innledende fasen.



Samarbeid mellom erfarne kunstnere, litterære rådgivere og redaktører er nøkkelen til suksess!

Å velge den primære målgruppen

Å velge primærmålgruppen for prosjektet betyr også å avgjøre hva slags type bok som skal utvikles og produseres. Selv om bøkene ikke merkes med primærmålgruppen, er det viktig at alle som er involvert i å lage boken har en klar idé om hvem den primære målgruppen for boken er og hvilke særlige leseutfordringer denne gruppen har. Gjennom hvert trinn i prosjektet må man ha klart for seg hvilke mulige problemer som kan oppstå med å lese og forstå teksten.

Å velge sjanger, plott, historie og konsept

Diskuter tidlig hvilken sjanger, handling og historie som vil passe best for dette spesifikke prosjektet. Pass på at ideen passer til både den primære og den sekundære målgruppen. Bokas konsept må også diskuteres. Tenk over om bokideen kan passe som en serie? Fordelen med å utgi serier er at det stabilitet og forutsigbarhet både for forlaget og leseren. En del uvante lesere foretrekker bokserier fordi bøkene inviterer inn i et univers de blir kjent med. Hvis serie velges, pass på at ulike bokkategorier ikke blandes inn i en og samme serie, da dette vil forvirre de ulike typer lesere.

Nøkkelfaktorer for å utvikle universelt utformet litteratur

- Kunstnerdrevete prosjekter: Innled samarbeid med erfarne forfattere, illustratører og serieskapere som er kjent med det litterære håndverket og kunstneriske prosesser.
- Velg prosjekter som passer til konseptet universell utforming.
- Få råd fra dyktige litterære rådgivere med bred erfaring i feltet universelt utformet litteratur.
- Bruk profesjonelle rådgivere som kjenner primærmålgruppen godt.
- Samarbeid med høyt kvalifiserte redaktører og profesjonelle forlag.

Redskaper for å finne dyktige samarbeidspartnere

- Rekruttering av erfarne bokkunstnere via stipender.
- Tilbud om finansiell støtte til forlag med garanti for innkjøp av et antall bøker, eller via produksjonsstøtte.
- Fri distribusjon av bøker til bibliotek i tillegg til at bøkene gjøres tilgjengelige på det generelle bokmarkedet.

2.3. FASE 2: NARRATOLOGI

Det å ikke klare å lese en bok kan ha alvorlige konsekvenser for den det gjelder. En følelse av å være mislykket kan lett føre til økt motvilje mot å lese og kanskje også uro når man konfronteres med en skriftlig tekst. Derfor bør oppbygging og fortellerstil – altså hvordan leseren blir invitert inn i historien – gis høy prioritet tidlig i prosessen.

Fase 2. «Narratologi» og fase 3. «Språklig tekstredigering» er nært beslektet. Alle prosjekter vil være ulike avhengig av arbeidsmåten til forfatteren. Noen forfattere planlegger historien i detalj på forhånd, andre utvikler historien etter hvert som den skrives eller tegnes fram. Andre igjen vil velge en mellomvei og skissere en fortellermåte som endres og tilpasses etter hvert som historien utvikler seg. Dette krever en fleksibel innstilling hos den litterære rådgiveren som leder prosjektet og et nært samarbeid mellom bokutvikleren, rådgiveren og forlaget.

Retningslinjer for fortellerstil: Råd til forfattere, illustratører og serieskapere

Velg og følg kriterier som vil løfte de kunstneriske ambisjonene dine og på samme tid oppfylle behovene til den primære målgruppen. Kriteriene er ikke ment som en sjekkliste hvor alt må inkluderes, men har utviklet seg over tid basert på tilbakemelding fra lesere. Velg og arbeid med kriterier som støtter den kreative prosessen din. Når du har kryssjekket skrive- eller illustrasjonsstilen din med kriteriene, kan det være en god start å utvikle historien uten å tenke for mye på aspektene i kriteriene. Ikke la kriteriene stanse den kreative flyten i prosessen, men bruk dem rammer og holdepunkter slik at de, når prosjektet begynner å finne sin form, kan gi inspirasjon og næring til prosjektet. Målet er å skape et bokprosjekt som sammenfaller med din kunstneriske ambisjon.

Når prosjektet nærmer seg sin endelige form, kan det være nyttig å se nærmere på manuset opp mot kriteriene. Hvilke kriterier kan benyttes til å utvikle materialet ytterligere? Er overgangene mellom scenene klare? Er det for mange elementer å holde styr på for leseren? Hvilke elementer kan utelates for å gi mer rom til fordypning og utvikling av historien?

Arbeidet ditt med kriteriene vil hjelpe potensielle lesere til å forstå handlingen og engasjere seg i begivenhetene som driver historien fremover. Bruk kreativiteten og talentet ditt til å skape en historie du liker. Lesere i alle målgrupper ønsker seg god litteratur uansett hvilke tilpasninger som trengs.

Retningslinjer for fortellerstil i kategorien litt å lese

• Tydelig, men ikke forutsigbart

Uansett sjanger anbefaler vi å utvikle en historie med en tydelig struktur. Hvis det skjer forvirrende endringer i tid og rom, for mange karakterer å holde styr på eller mange hendelser med uklar sammenheng, vil en leser med lesevaner raskt falle av. Fortellingen bør plasseres tydelig i tid og rom. Skap en forutsigbar innenfor gitte sjanger, eller bryt med sjangeren bevisst slik at det skaper spenning, ikke forvirring. En tydelig struktur skaper et trygt sted for leseren å gå inn i, og leseren kan stole på teksten.

Men, som allerede fremhevet, skal en bok med enkelt tekst være lett å lese, ikke nødvendigvis lett å forstå eller forutsi. Strukturen må være tydelig, men ikke forutsigbar. Den skal invitere leseren til å gå inn i historien og utforske. Hva hovedkarakteren skal oppleve, eller hva som vil hende og utspille seg etterhvert i fortellingen, bør ikke avsløres. Leserens må få oppleve at han eller hun må lese historien for å finne ut hva som skjer.

• Synsvinkel

Hvem forteller historien, og fra hvilket fortellerperspektiv fortelles den? Leserens bør raskt bli kjent med en hovedkarakter og forstå fra hvem sitt perspektiv historien fortelles. Alt ses gjennom den som forteller historien, med mindre forfatteren velger flere hovedkarakterer med flere perspektiver, eller en allvitende forteller. Det må være tydelig for leseren hvor eller hvem historien fortelles fra.

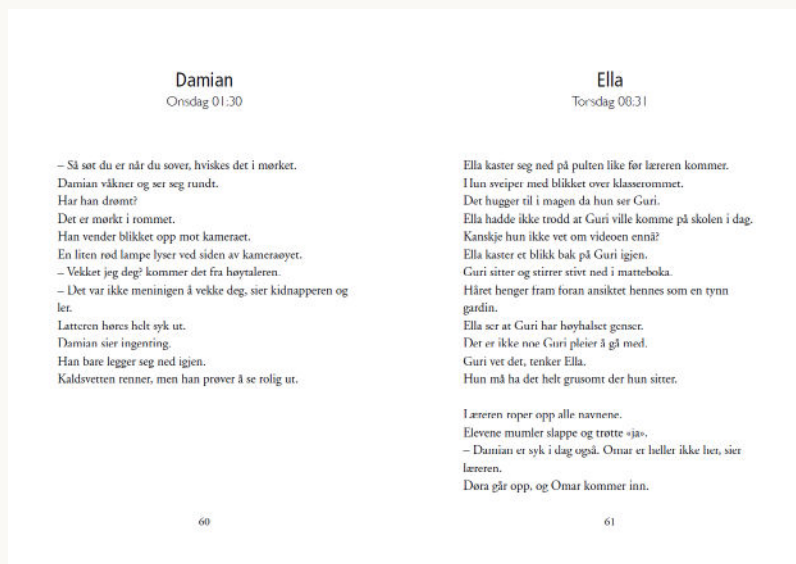
Det anbefales å velge en forteller med en klar synsvinkel, siden det vil hjelpe leseren til å følge historien. Skulle det likevel brukes flere synsvinkler, er det viktig å markere tydelig hvem som forteller når, og fra hvilken synsvinkel. Dette gjelder både litterære tekster, illustrasjoner og grafiske romaner.

• Fortellerstemme

I tillegg til en tydelig struktur, må historien ha en tydelig fortellerstemme. Det må være tydelig hvor hovedkarakteren er i tid og rom når historien fortelles versus når historien finner sted. Det skapes én type fortellerstil og fortellerstemme dersom fortelleren forteller historien fra et punkt i fremtiden, etter at hendelsene fant sted, og en annen type fortellerstil dersom karakteren forteller historien mer eller mindre mens han eller hun erfarer den. Fortellerstilen vil også påvirkes av om hovedkarakteren forteller om noe som hendte ham eller henne for et år siden eller langt tilbake i barndommen. For å skape en trygg ramme for leseren, kan boksakeren gjøre det tydelig om det er et tidsmellomrom mellom fortellerstemmen og den faktiske historien som fortelles.

Eksempel

I «[Hevner](#)» av Ingelin Røssland følger fortellingen perspektivet til to hovedkarakterer: Damian og Ella. Når perspektivet veksler, markeres det med et nytt kapittel der navnet til karakteren, ukedagen og tiden står i tittelen til kapittelet.



• Karakterer

En velskrevet, interessant og inspirerende hovedkarakter vil trekke leseren inn i historien, skape et ønske om å finne ut hva som skjer med personen, og dermed inspirere til å lese videre. I universelt utformede bøker bør leseren bli godt kjent med hovedkarakteren relativt raskt for å holde på lesedrivet. Dette gjelder både dersom hovedkarakteren beskrives i teksten eller visuelt.

Hvor mange karakterer trengs for å fortelle historien effektivt? Prøv å ikke introdusere for mange karakterer, da det kan gjøre det unødvendig vanskelig for leseren å følge med i teksten. Det betyr imidlertid ikke at karakterene i en universell utformet fortelling skal forenkles. Karakterene må være både pålitelige og interessante, og med ekte problemer som engasjerer leseren. Velutviklede karakterer med emosjonell dybde driver fortellingen fremover. Karakterenes utvikling og eksistensielle og emosjonelle endringer gjennom historien kan være interessante og komplekse selv om teksten har enkel tekst.

Eksempel

Sigbjørn Lilleengs «**Nagel**» er en action-preget, eventyrlig, science fiction-aktig tegneseriebokserie for ungdom. Serien kan også leses av voksne. Bøkene beskriver en historie hvor en gruppe unge prøver å overvinne alvorlige trusler mot verden. Historien utfolder seg over en viss tid, og når fortsettelsen blir utgitt, blir derfor tidligere hendelser og rammefortellingen oppsummert. For å sikre gode overganger brukes tre sider ved starten av andre bok for å presentere følgende: et kort sammendrag av historien, presentasjon av de tre viktigste karakterene, og et kart over stedet der fortellingen tar sted. Dessuten begynner fortellingen med en visuell oppsummering av det som har hendt fra en av karakterenes perspektiv. Større fonter og fargerike bakgrunner brukes for å fremme lesbarheten.





IDA
 Født gjengleder fra Nordheim som atskillig
 er i retning på å dra. De borden er
 ukjent sammen med hogg og Bjørn.



**CHRISTER
 NORDGAARD**
 Rik og kjæreste gitt i klavert til Brage, hogg
 og Brage. Et felles med hogg men Brage er
 liket litt sjukt. Sønn av Herr Nordgaard.



BJØRN
 Være i gjengen til Ida. Være
 med i Skotskogen da de møtte
 skremte i laboratoriet.




ORDFØREREN
 Gjeng er medlem i Nordheim
 Kampet i Den Store Krigen mot
 skremte. Særlig hestebokst og
 skremte er utbyttet.




VOLVEN
 Være Brage. Anden er jøder i Nordheim
 Nordheim med å på. Her litt med skid
 og her litt med skid av den.




HERR NORDGAARD
 Hestebokst i Nordheim. Skremte
 i skotskogen Nordheim og rik
 skremte/brake. Part til Christer.




ALMA
 Født og hestebokst til Brage,
 opprinnelig fra Nordheim.
 Kjente Farbu, far og mor.




**FARAHS TANTE
 OG ONKEL**
 Hestebokst diplomat fra Aradan.
 Kom til Nordheim for å kjøpe et stort
 parti våpen drekt.




RAMIS
 Ramis, Amer er
 hestebokst i Aradan.
 Kampet i Den Store
 Krigen mot skremte.




**NORGUZ
 OG RAZIEK**
 To unge akkurat som fikk i oppdrag
 å kjøpe hestebokst i skotskogen og
 hestebokst fra laboratoriet.



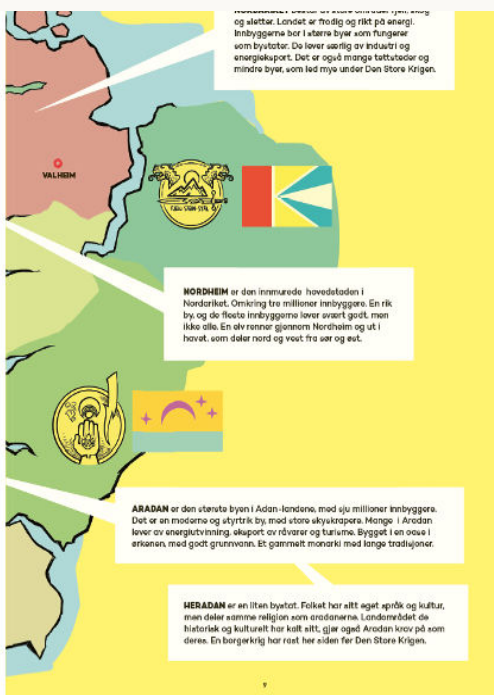
PRINSESSA
 Skremte som fikk i oppdrag
 i laboratoriet. Skremte kaller henne
 «Hestebokst våpen».



LÆREREN
 Skremte militære lærer.



DE ELDRE
 Skremte ordfører. Tor
 være på skremte. Nutoria.



- **Underliggende tema**

De fleste historier i en hvilken som helst sjanger vil ha underliggende temaer som drar leseren inn og inspirerer til å fortsette å lese. Selv om historien utspiller seg i omgivelser som er ukjente for leseren, finnes det ofte et underliggende tema som gir gjenklang i leserens eget liv og situasjon. Dette underliggende temaet kan benyttes på en konstruktiv og fiffig måte for å skape lesbarhet. Hvilke temaer i historien kan være relevante for den potensielle leserens eget liv? Hvilke eksistensielle temaer i historien kan trekke leserens oppmerksomhet mot historien som fortelles, og inspirere til å lese videre?

- **Tidslinje**

En tydelig tidslinje hjelper leseren å orientere seg i teksten, og trekker historien fremover. Tydelige passasjer og overganger er essensielle for lesbarheten. Også en bildebok, tegneserie eller grafisk roman trenger en tydelig tidslinje slik at det er enkelt for leseren å følge hendelsesforløpet. Hvis historien utfolder seg over et lengre tidsrom, kan det være til hjelp å skrive dag, tid og sted på separate boksider idet historien beveger seg fremover. Dette kan gjøres på en litterær og kunstnerisk måte uten å miste flyten eller spenningen i historien. Unngå å hoppe for mye frem og tilbake i tid. Hvis hovedkarakteren ser tilbake, bør det vises i teksten eller i illustrasjonene.

- **Scene**

En tydelig scene som viser hvor i historien vi befinner oss, vil hjelpe leserne å orientere seg og fortsette å lese. Unngå for mange vekslinger mellom ulike scener eller steder i ett og samme avsnitt eller kapittel. Jobb med å få overgangene til å bli både naturlige og tydelige for å unngå forvirring.

- **Dramaturgisk vendepunkt**

Selv i en historie der strukturen, tidslinjen og scenene er tydelige, er det viktig å skape dramaturgiske vendepunkt som vekker leserens nysgjerrighet. Et god komponert vendepunkt fanger leserens oppmerksomhet og gjør at vi vil lese videre for å finne ut hva som kommer til å skje.

Eksempel

I Veronica Salinas «**OG**» følger vi en ung kvinne fra Argentina som har forlatt landet på grunn av den økonomiske krisen og kommet til Norge som au pair. Hun lærer seg gradvis å snakke og skrive norsk samtidig som hun forsøker å forstå det nye samfunnet. Det norske språket i boka begynner på et svært enkelt nivå og utvikler seg deretter mer og mer ettersom karakteren lærer seg norsk. Mens når minnene fra hjemlandet beskrives, er språket rikt og ubegrenset. Perspektivskriftene mellom livet i Norge og minnene fra Argentina markeres med teksten «Norge» eller «Argentina» øverst på siden.

Norge	Argentina
Monika prøver å fortelle noe. Jeg prøver å forstå. Tiln tegner Slovakia og Ukraina. Hun sier noe på polsk og smler. Hun får tåre i øynene. Hun peker på mange ord samtidig. Tiln peker på «skole». Tiln peker på «bursdag». Jeg prøver å lage setninger i hodet mitt. Hun peker. Jeg leser. Jeg leser: «muller» og «trett» og «uio» Jeg leser «dikke» og jeg leser «jobb». Monika ser langt bort, som om hun prøver å finne de visste ordene. Ord som skal pekes på i ordboka. Jeg fortalte at livet hjemme i Polen er vanskelig. Jeg fortalte.	Jeg vil fortelle Monika om krisen i Argentina. Men det går ikke. Jeg har ikke noen norske ord til å si: At mandag 3. desember 2001 våknet jeg av bekk ute på gata. Da av vinduet så jeg naboen stå alene på kattalet og stå på en kasserolle. «Hva skjer?» ropte jeg ut vinduet. «Hvut gytter og paner!» var to lina og fortsatt å stå. Jeg lag ut med kasserolle og tresleiv. Tysen fra kasserolledagene blander seg med rop. «Hva skjer?» «Hvut gytter og paner!» «Nå er det nok!» Plutselig var vi mange som sto på kasseroller i gatene. Det samme bildet i hele Buenos Aires. Det samme bildet i alle provinser i Argentina. Krisen var der igjen. Som et monster som sover noen år og så våkner til. Om og om igjen. Vi protesterte i en hel måned. Pengeac ble verdilose. Monicaa strange darcac Og rolk folkets spirepenger. Mandag 17. desember 2001 ringte sjelen min: «Vi trenger» sa lina. «Vi er koulakas.»

• Vis, ikke fortell (show, don't tell)

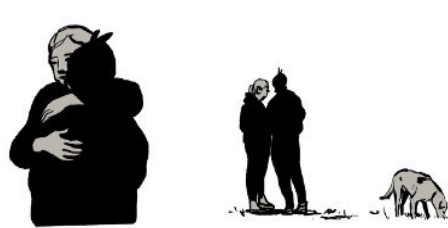
Forfattere som skaper en universelt utformet bok for første gang, ender ofte opp i en misforståelse om at det er nødvendig å fortelle hva hovedkarakteren opplever i stedet for å vise det. At teksten skal være lettere å lese, blandes for mange sammen med at den også dermed skal være lettere å forstå. Men husk at selv om en del voksne lesere har leseutfordringer, betyr ikke det at de har kognitive utfordringer. Voksne med ulike former for leseutfordringer ønsker seg den samme litterære opplevelsen ved å bli dratt inn i historien gjennom scener og beskrivelser, smak, lukt og dialog. Det er ikke nødvendig å fortelle eller forklare for leseren hva som skjer. Bruk litterære og visuelle ferdigheter for å vise leseren hva hovedkarakteren og andre karakterer gjennomgår; indre konflikter, dilemmaer, sorger og gleder. Skap rom til at leserne kan være med på å skape sammen med teksten eller illustrasjonen, delta med sine egne indre bilder og tolkninger.

Eksempel

I Ronja Svenning Berges «[Hvis det ikke brenner](#)» følger vi Linda; en kvinne i slutten av tjueårene som bærer med seg en traumatisk opplevelse fra fortiden. En dag kommer hun over en gammel eske med ting som minner om hendelsen, og traumene kommer tilbake. Tegneserieboka viser Lindas daglige liv, men gir også flashbacks til den avgjørende hendelsen fra fortiden. For å markere tidshoppene, illustreres esken og flashbacks alltid med fargen rød, mens resten av tegneserien er satt i sepiabrun farge. Illustrasjonene er vonde, vakre og poetiske og svarer slik til Lindas opplevelser og følelser. Den langsomme fortellertakten stimulerer leserens egne refleksjoner. Historien er lett å følge, og fonten er lett å lese.

Det er ikke mange steder i tegneserien: leiligheten, arbeidsstedet hennes, kvelder på byen, og Lindas møter med venner. Men overgangene er tydelige: scenene endres ved å bla over til ny side. Eksemplene nedenfor viser overgangene: fra Lindas rom hvor hun sitter i dype tanker, til neste side hvor hun tar bussen for å møte en venn. Hvis scenen hadde vekslet direkte fra rommet til møtet, kunne overgangen vært for brå. Leseren kunne ha oppfattet møtet som en del av tankene hennes. I stedet tar vi del i bussreisen og kommer til møtet sammen med henne. Ikke alle overganger må være så tydelige, men i dette tilfellet gir langsomheten leseren rom til å ta inn atmosfæren i historien og utforske karakterens sinnstilstand.





• Dialog og indre monolog

Indre monolog kan være et effektivt virkemiddel for å vise hvordan karakterene opplever en spesiell situasjon. Men hvis indre monolog blir den bærende fortellerformen, kan fortellingen bli monoton og lite uttrykksfull. Dessuten har en overdreven bruk av indre monolog en tendens til å overforklare i stedet for å gi rom for leserens tolkning. Dialog, derimot, hjelper oss å bli bedre kjent med karakterene og gir farge og variasjon til leseopplevelsen.

Det beste er ofte å skape en dynamisk leseopplevelse via en balanse mellom indre monologer og dialog eller scener. Hvilke deler av historien kan presenteres i scener fylt med handling og dialog? Hvilke deler løses bedre med indre dialog? En god balanse lar leseren oppdage lagene i historien og gir leseren muligheten til å samhandle og tolke.

Eksempel

Dette er et eksempel på tilbakemelding en forfatter kan få på et førsteutkast når noe i den trenger å formes på nytt:

“

I første kapittel av boka er det for mange referanser til tidligere hendelser i hovedkarakterens indre monologer. Denne informasjonen er viktig som bakgrunn for videre hendelser i historien. Men de beskrivende delene inneholder for mange detaljer, noe som gjør det vanskelig for leseren å relatere seg til det som hender i scener og dialoger.

For lesere med leseutfordringer er det for mange narrative tråder å få tak i før historien går sin gang. Første kapittel bør inneholde mye mer av den viktige informasjonen gjennom scener og dialog for å bryte opp monotonien og levendegjøre den informasjonen det er viktig å inkludere før resten av historien utfolder seg.

”

• Indre og ytre kunnskap

Et annet aspekt er å bygge en klar, men ikke forutsigbar kontrast mellom det hovedkarakteren tenker, føler og husker og det han eller hun forteller eller åpenbarer til verden utenfor. Når den er vellaget, kan denne kontrasten gi dybde til den litterære teksten eller tegningen og samtidig støtte leseprosessen. Leseren får kjennskap til de indre kampene hos en hovedkarakter som kanskje ikke deler alle følelsene eller opplevelsene med verden utenfor. Dette gir leseren et innsyn som de andre karakterene i historien ikke har, og er et aspekt som kan skape både gjenkjenning og empati.

Eksempel

Nedenfor er det to versjoner av et utdrag fra Mariangela Di Fores [«Søstre»](#). Versjon nummer to er resultatet av tilbakemelding som ble gitt i løpet av prosessen med å utvikle boken. Historien bygger på Cathrine Trønnes Lies erfaringer fra terrorangrepet på Utøya i 2011. Cathrine overlevde etter å ha blitt skutt flere ganger, men mistet den yngre søsteren sin. Scenen nedenfor beskriver øyeblikkene før første møte med terroristen. Det første utdraget er et tidlig utkast. Det andre er en senere versjon, skrevet etter at forfatteren hadde mottatt tilbakemelding ut fra retningslinjene for universelt utformede bøker. I den andre versjonen har leseren muligheten til å se, høre og oppleve det som hendte fra Cathrines synspunkt, side om side med Cathrine bare et øyeblikk før angrepet. Måten linjene er brutt opp på og bruken av pauser forsterker leseopplevelsen.

Et tidlig utkast:

“

Først tenkte jeg at det var fyrverkeri. Lyden smalt flere ganger etter hverandre. For en fryktelig dårlig ide! Hvilken idiot hadde funnet på denne ideen? Samtidig hadde jeg en dårlig følelse i kroppen. En følelse av at noe var veldig galt. Julie og jeg prøvde å forlate teltet, men en vakt med walkie talkie beordret oss tilbake. «Bli i teltene alle sammen», ropte han. Men vi kunne ikke bare sitte der i teltet uten å vite hva som hendte, så etter en stund gikk vi ut igjen. Vi oppdaget at noen folk hadde samlet seg på gresset i skråningen nedenfor teltene, og vi bestemte oss for å gå ned til dem.

”

Endelig versjon:

“

Et plutselig smell brøt stillheten.

Hva var det? Kinaputter?

- Hva var det smellet? Jeg så spørrende på Julie.

- Jeg vet ikke. Kanskje de prøver å starte ferja?

Så et nytt smell.

Vi så på hverandre igjen.

Flere skarpe smell fulgte hverandre nå.

Da må det være kinaputter?

- I så fall er det en utrolig dårlig spøk! sa Julie.

- Ja, hvilken idiot kom på den ideen? sa jeg?

Samtidig fikk jeg en dårlig følelse i kroppen.

En følelse av at noe var veldig feil.

Både Julie og jeg ville ut av teltet.

En vakt med en walkietalkie i hånden kommanderte oss tilbake.

- Hold dere i teltene, alle sammen! ropte han.

Men vi klarte ikke sitte der uten å vite hva som skjedde, så vi gikk ut igjen. Noen hadde samlet seg nede på gresset mellom teltleiren og kafébygget.

Vi bestemte oss for å gå ned til dem.

”

- **Generell versus spesifikk**

Å bruke spesifikke beskrivelser i stedet for generelle beskrivelser gjør teksten lettere å lese.

Hvis historien har mange generelle beskrivelser, blir leseren stående utenfor det som beskrives, uansett sjanger. Leseren mister muligheten til å ta del i lagene som scenen inneholder hvis hovedkarakterens opplevelser beskrives på en generell og upresis måte. Ta for eksempel setningen «Hun ble ofte lei seg over alt som var urettferdig». For det første beskriver setningen generell måte det som skjer. For det andre er dette et utsagn som beskriver for oss hva karakteren føler. Teksten viser oss ikke hvordan følelsene utspilles i karakteren.

Mens ved mer spesifikke beskrivelser vil kunstneren vise hva som skjer. Leseren blir i bedre stand til å oppleve alle historiens elementer: scenen, årsaken til hendelsene, reaksjonene inne i karakteren, og hans eller hennes handlinger.

Selv når noe skjer flere ganger i en historie, er det bedre å beskrive scenen først en gang ved bruk av spesifikke beskrivelser, og deretter gjenta at dette repeteres. Da får leseren en mulighet til å oppleve hendelsen, mer enn at den oppsummeres. Oppsummeringer som «neste dag», «etter middagen», «uken etter», «ofte», og «hver gang» kan være effektive, men for mye bruk av slike tidsoppsummerende fraser gir en statisk effekt.

- **Beskrivende språk**

Bruk beskrivende språk som viser leseren hva karakteren ser, hører, lukter, smaker og berører. I alle sjangre, inkludert illustrerte bøker og tegneserier, vil det lette leseprosessen å skape scener som viser følelsene til karakteren. Beskrivelser av hvordan sansene påvirker karakteren, vil oppmuntre leserne til å ta fram egne følelser og engasjere seg i historien.

- **Illustrasjoner**

Mange lesere har erfaring i å dekode visuelle fortellinger fra dataspill og animasjoner. Denne bakgrunnen kan gjøre visuell litteratur en foretrukket innfallsport til bøker for lesere som ellers sjelden finner utgivelser som passer.

Det generelle bokmarkedet tilbyr nå visuell litteratur av høy kvalitet for alle aldre. Men at en bok er illustrert betyr ikke at den er enkel for alle lesere i de ulike primærmålgruppene. Vi har allerede sett at narratologiske valg er viktige for tilgjengeligheten i både skjønnlitteratur og sakprosa. Disse aspektene er like viktige i visuell litteratur, både i teksten selv og i samspillet mellom ord og bilder.

Eksempel

Denne tilbakemeldingen gjelder en tidlig versjon av A. Audhild Solbergs [«Den svartkledde jenta»](#)

Den tidlige versjonen:

“

Etter at Leo og jeg hadde ligget med hverandre,
satt han bare foran computeren i stuen.
Jeg skjønnte at han ville at jeg skulle gå.
Han bare så på meg da jeg gikk.

”

Tilbakemeldingen

Det er ofte en god strategi å begynne et kapittel med en scene for å fange leserens oppmerksomhet. Men den første setningen viser til det som har skjedd forut, og scenen kunne vært mer utviklet. Overvei å arbeide mer med scenen slik at den gir oss et bedre innsyn i det hovedkarakteren føler gjennom det hun sanser og legger merke til. Kanskje hun ligger i sengen og ser på Leos rygg mens han stirrer inn i PC-en og bare svarer med mumlende lyder når hun snakker til ham? Kan vi gå inn i følelsen av avvisning idet hun samler sammen klærne og går sin vei? Fryser hun? Hvilke lyder legger hun merke til? Da hun skjønnte at «han ville at jeg skulle gå», hvordan føler hun det? Bring leseren mer inn i opplevelsene hennes. De har nettopp hatt et intimt forhold, og nå føler hun at hun må gå.

For en del lesere er bilder og illustrasjoner en særlig viktig kilde til informasjon. Mange lesere med leseutfordringer tilegner seg med tiden mye erfaring i å søke støtte i bilder og illustrasjoner når de skaffer seg informasjon. De kan også ha utviklet ferdigheter i å dekode samspill mellom visuelle elementer og ord i større grad enn lesere uten leseutfordringer.

Vær klar over at noen voksne med leseutfordringer derfor kan være mer visuelt kapable og avanserte lesere av visuell litteratur. Når man lager bildebøker av høy kvalitet for voksne som skal treffe bredt, er det en fordel at teksten og bildene søker å være visuelt avhengige av hverandre for å skape en integrert, narrativ helhet. Det ene fungerer ikke uten det andre. Denne fremgangsmåten gir rom for kunstneriske valg og en rik visuell historiefortelling.

Eksempel

Redskapene som benyttes i visuell litteratur inkluderer symboler, farger, repetisjon og variasjon. I Anna Fiskes bildebok «[Alt som er nytt](#)» er repetisjon og kontrast brukt for å beskrive følelsen av forflytning og hva det vil si å måtte etterlate det meste. Boka har to illustrasjoner av en buss-scene. Den første viser en situasjon der alt er nytt og alle er fremmede. Den neste illustrasjonen viser hovedkarakteren litt senere når hun begynner å gjenkjenne ansikter på bussen på vei til jobben, der menneskene rundt henne blir mer synlige.



• Illustrasjoner og visuelle uttrykk tilpasset alderen

Pass på at den visuelle stilen og illustrasjonene er aldersadekvate, og tilpasset voksne lesere. Hvis stil og tema i en bildebok har egenskapene til litteratur for voksne eller allalder, men illustrasjonene er for barnslige, vil boka miste potensielle lesere. Det kan synes selvsagt, men altfor ofte når bildebøker en begrenset lesegruppe fordi dette aspektet ikke er godt nok gjennomtenkt.

Eksempel

Bildeboken «[Gullkatt](#)» av Kaia Dale Nyhus er en bildebok for alle aldre, som funderer over temaet ensomhet, lengselen etter å ha noen i livet ditt, og uoppfylte forventninger. Når vi er ensomme, føles det som om alle andre har noen, en følelse som gjengis i hovedkarakteren i denne boka. Hovedpersonen undrer seg over om det å ha en katt ville gjort alt bedre. Denne poetiske og lekende bildeboken drar leseren tett inn i hovedkarakterens følelser med korte, konkrete og poetiske setninger som er lette å lese. Illustrasjonene gir oss nyanserike, såre og utforskende rom som leseren kan gå inn i, og som lar hovedkarakterens identitet – om det er ei jente, en gutt, eller en voksen – være åpen for fortolkning. Stilen på illustrasjonene og tonen i teksten skaper en herlig bildebok like godt egnet for barn, unge og voksne, som tar for seg forventninger og skuffelser, håp og kjærlighet.



“

Alle har noen.

Noen å kose med.

Noen å spise middag med.

Noen å fortelle en hemmelighet til.

Noen å gå sammen med gjennom gravlunden midt på natten.

Noen å strikke en liten lue til.

Noen å stjele epler med.

Noen å komme hjem til.

Jeg vil også ha noen.

Jeg vil ha en katt.

”

• Samarbeid mellom forfatter og illustratør

Når en bildebok, tegneseriebok eller en grafisk roman skal skapes i et samarbeid mellom forfatter og illustratør, anbefaler vi at illustratøren begynner å arbeide tett med forfatteren tidlig i prosessen. Det er viktig at stilen til illustratøren appellerer til den voksne leseren. Forfatteren og illustratøren må etablere et felles mål og avgjøre hvem som tar ansvar for å fortelle hva etter hvert som historien utvikles. Illustratøren kan bidra ved å utforske hvilke deler av historien som kan fortelles visuelt i stedet for i ord. Samspillet mellom ord og det visuelle må også tas med i betraktningen etter hvert som historien utvikler seg.

Selv om forfatteren er den som har tatt initiativet til prosjektet, må han eller hun kunne forvente endringer i teksten etterhvert som illustrasjonene kommer til. Dette er det spesielt viktig å ha klart for seg hvis det er nytt for forfatteren å skrive visuell litteratur. Teksten må ofte kortes ned og restruktureres i samarbeid med illustratøren. Det er derfor viktig med åpenhet overfor utviklingen av begge typer kunstneriske uttrykk. Å forkorte teksten der visuelle bilder vil være bedre egnet, gir muligheter til å utforme teksten på en annen måte. Denne fremgangsmåten gir rom til å utforske samspillet mellom tekst og det visuelle uttrykket, og det gir dessuten leseren et større rom for å tolke den visuelle historien sammen med teksten.

• **Scenisk dreiebok og samspill mellom tekst og visuelle uttrykk**

En stor del av arbeidet med å skape en bildebok, en tegneseriebok eller en grafisk roman består i å finne en balanse mellom det som fortelles i teksten, det som fortelles i bilder og hvordan samspillet mellom dem utvikles. I denne prosessen kan bruk av storyboard, altså et førsteutkast med raske skisser, være en effektiv måte å teste forskjellige løsninger på og få en følelse av rytmen og atmosfæren i historien.

Storyboard er et nyttig redskap for å utforske hvilke deler av historien som bør uttrykkes visuelt og hvilke som bør fortelles med tekst. Å skisse ut oppslagene kan være nyttig for å avgjøre plasseringen av tekst i indre monologer, dialog, eller tekstbokser som inneholder tilleggsinformasjon. Hvordan er sidene bygd opp? Har oppslagene mange bilder eller illustrasjoner av større scener? Har illustrasjonen mange detaljer, eller få elementer med et mer luftig og åpent uttrykk? Å bruke mulighetene i visuell historiefortelling gjør det mulig å lese raskt, eller lese langsommere og holde på og utvide øyeblikket. Brukes de dramaturgiske elementene for å gå fra en side til den neste effektivt? Motsier informasjonen i de visuelle delene det som uttrykkes i teksten? Styrker bruken av farger leseopplevelsen?

Uttesting i storyboard er det viktigste verktøyet å bruke når man undersøker mulighetene og effekten av ulike metoder for visuell historiefortelling, fra den visuelle kunstnerens uttrykk til fortellingens tone og de kunstneriske ambisjonene. Men som retningslinjene for narratologi understreker, er det viktig ikke å inkludere for mye unødvendig eller konkurrerende informasjon i historien. For mye informasjon i både visuell og tekstlig fremstilling gjør historien vanskeligere å dekode. Innenfor den store rammen av kunstneriske muligheter er det noen visuelle valg som er spesielt viktige, for eksempel at karakterene lett kan skilles fra hverandre og har et klart gjenkjennbart utseende.

Det samme gjelder scenskifter i en universelt utformet bok: Leseren må forstå når det er overgang mellom scenene og få en følelse av at tiden går eller at det er bevegelse fra et sted til et annet. Å bruke en ny side ved introduksjonen av en ny scene er en naturlig måte å få endringen klart fram. Hvor og hvordan teksten plasseres på sidene vil også påvirke leserens forståelse, og må derfor velges med omhu.

• **Tegneseriebøker og grafiske romaner**

For tegneseriebøker og grafiske romaner er det enda viktigere å begrense bruken av tekst så mye som mulig for å fortelle historien visuelt. Bruk a storyboard er essensiell når det gjelder å finne riktig visuelt tempo i historien.

Det er særlig viktig å gi rom til det visuelle uttrykket. Ikke dytt for mange konkurrerende elementer inn på en side. En ny scene bør plasseres på en ny side. Bruk tekstbokser med tilleggsinformasjon for tid og sted de stedene det trengs ekstra informasjon for at leseren skal kunne orientere seg i historien. Hvilken del av historien kan løses med scener? Hva løses best med dialog eller indre monolog?

Leserekkefølgen for panel og visuelle bilder må alltid være tydelig. Det samme må plasseringen av teksten. Hvis snakkebobler brukes, hvilke bobler bør leses først? Hvilken karakter hører dialogen i snakkeboblen til? Hvis dette ikke er tydelig, vil det hindre flyten i leseropplevelse både for lesere med og uten leseutfordringer.

Eksempel

I Martin Ernstsens bearbeiding av Knut Hamsuns klassiske roman «Sult» er teksten holdt til et minimum og plottet drives av det visuelle. Scener holdt i sepiabrune toner transporterer leserne til slutten av det nittende århundret, mens visuelle metaforer viser hovedkarakterens fortvilelse. Layout varierer fra sider med store bilder å fordype seg i, til sider med repetitiv bildebruk som fanger hovedkarakterens langsomme, uunngåelige forfall.



- **Rom for tolkning og medskaping**

Å fortelle en historie på en tilgjengelig måte utelukker ikke å fortelle en historie med rom for tolkning. Eksistensielle temaer behandles best ved å gi rom til leserens egne refleksjoner og respons. Som sagt; at en tekst er lettere å lese betyr ikke at bokskaperen må nedvurdere leseren ved å gjøre teksten lettere å forstå. Voksne i alle aldre engasjerer seg mer i en historie hvis den har nyanser og rom for tolkning. En vellykket historie skaper rom for at leseren kan ta del og slik skape sin egen leseopplevelse.

Denne balansen er viktig. For å skape en «bok for alle» må det kunstneriske aspektet tas på alvor. Gi leserne mulighet til å delta med sine egne livserfaringer, følelser, eksistensielle refleksjoner og intellekt i relasjon til teksten.

Retningslinjer for narratologi i enkelt innhold-kategorien

Litteratur for kategorien enkelt innhold følger mange av de samme retningslinjene som litt å lese-kategorien, men med noen unntak:

- **Tema**

De fleste lesere som velger bøker i enkelt innhold-kategorien, har svært få bøker å velge mellom. Mange vil ikke finne bøker som representerer livssituasjonen deres. Selv om alle temaer er velkomne, vil det være viktig å inkludere karakterer og temaer som er gjenkjennelige for målgruppen. For eksempel vil voksne med utviklingshemning ofte slite med å finne bøker som handler om arbeid, kjærlighet og forhold på en måte som ligner livet de lever. På samme måte vil en voksen med demens ofte slite med å finne bøker om å bli eldre og de følelsene det kan bringe med seg. Viktigst er det likevel å ikke velge et tema som oppfattes som barnslig. Husk at leserne dine er voksne, uansett hvilke kognitive utfordringer de måtte ha.

Vi erfarer ofte at kunstnerne, når de skaper litteratur i kategorien enkelt innhold, faller i fellen å skrive om triste livssituasjoner eller utfordringer. Men husk at også lesere av litteratur med enkelt innhold bør få muligheten til å lese om lykke, drømmer, humoristiske situasjoner og kjærlighet. Å skrive litteratur som reflekterer livssituasjonen til potensielle lesere av bøker med enkelt innhold, betyr ikke at kunstneren må begrense sin kreativitet. Det er mulig å skape fantastisk og inspirerende litteratur og samtidig inkludere elementer som skaper gjenkjennelse hos leseren.

- **Transparens**

Vi en tekst tilpasset kategorien enkelt innhold, må det være lett for leseren å forstå hva scenen beskriver. Det bør ikke være for mange lag, og det må være

en åpenbar forbindelse mellom det som står i boka og det leseren antas å få ut av det han eller hun leser. Dette betyr ikke at det litterære eller kunstneriske fokuset forsvinner. En pedagogisk innfallsvinkel skaper sjelden leseglede, og det sentrale kunstneriske mantraet «vis det, ikke fortell» gjelder også for litteratur i kategorien enkelt innhold.

- **Logisk rekkefølge**

Gjør det enkelt for leseren å forstå hvem som gjør hva. Hva er årsaken til hendelsen som beskrives? Leserens skal ikke måtte lure på hva som foregår og hvem som er involvert.

- **Karakterer**

Pass på at det ikke er for mange karakterer å holde styr på for leseren. Leserens kognitive utfordringer kan gjøre det vanskelig å følge med hvis det er for mange karakterer eller handlinger. Repetisjon kan være nyttig når den brukes på en kunstnerisk måte. Gjenta navnet på karakteren eller situasjonen slik at leseren ikke mister tråden.

- **Følelser**

Det må være lett å forstå hva karakteren føler. For mange komplekse følelser kan være forvirrende. Men dette betyr ikke at tekstene og illustrasjonene ikke kan handle om komplekse følelser. Det kan være et positivt aspekt å la leseren utforske situasjoner som er følelsesmessig komplekse, men det bør ikke være unødvendig komplisert å forstå hva karakteren føler. Målet er å få leseren til både å føle og forstå.

- **Illustrasjoner**

Et alderstilpasset visuelt uttrykk er viktig uansett kategori. Altfor ofte blir mennesker med kognitive utfordringer tilbudt bildebøker med barnslige illustrasjoner som ikke snakker til voksne på en engasjerende, tankevekkende og meningsfull måte. Siden denne kategorien inkluderer bøker som er laget for svært forskjellige primærgrupper, bør illustrasjonene ikke bare være alderstilpasset, men også ha sammenheng med den primære målgruppen. Når man skaper høykvalitets bildebøker i kategorien enkelt innhold, kan illustrasjonene utvide innholdet og atmosfæren i teksten, men de må ikke motsi teksten eller legge til nye lag som kan hindre leseren i å forstå det som står beskrevet i teksten.

For noen lesere med autisme kan det være forvirrende eller ødeleggende dersom bildene bare viser deler av en person eller en ting. Bli kjent med målgruppen når det skal bestemmes hvilke hensyn som skal tas.

- **Tolkning og samarbeid i å skape**

Til forskjell fra litteratur i kategorien litt å lese, bør litteratur i kategorien enkelt innhold ikke la det være for mange eller komplekse tolkningsmuligheter. Det vil fortsatt være avgjørende å gi leseren rom for medskapning og tolkning, men den bør være balansert for å unngå forvirring. Finn en balanse som får leserne til å engasjere seg og tolke på egne premisser.

2.4. FASE 3: SPRÅK OG SPRÅKLIG TEKSTREDIGERING

På grunn av språkforskjeller kan ulike land behøve å ta hensyn til ulike spesifikke retningslinjer vedrørende språket. Samarbeid nært med organisasjoner som representerer den primære målgruppen i hvert prosjekt for å forstå hvilke særskilte utfordringer i de ulike skriftspråkene som må tas hensyn til, siden disse vil variere fra språk til språk.

For de fleste forfattere vil det være en forskjell på å skrive et førsteutkast og redigering av det neste. Når man arbeider med en universelt utformet bok kan det være nyttig å huske på noen særlige retningslinjer gjennom skriveprosessen, slik at historien ender opp med å inkludere primærmålgruppen på en naturlig måte. Det kan derfor være en fordel å sjekke, justere og korrigere språket igjen gjennom hele redigeringsfasen. Hver forfatter vil på ulike måter sikre at språket passer til den tilsiktede leseren. Vi anbefaler likevel at språklige retningslinjer følges tidlig i skriveprosessen.

Et generelt råd for forfattere er å finne en balanse der det naturlige litterære språket til forfatteren brukes til å inkludere flere lesere. Den litterære stilen og stemmen bør ikke gå tapt i et forsøk på å følge retningslinjene. Husk at målet både er å lette dekodingsprosessen for lesere med lesevaner og samtidig gi leserne en tekst som er meningsfull og inspirerende..

Eksempler

Denne tilbakemeldingen tar for seg en tidlig versjon av teksten til Veronica Salinas' «[OG](#)». Bokens primærmålgruppe er unge voksne og voksne andrespråkslesere. Teksten bør være tilgjengelig, men likevel innholdsrik i tema og innhold.

En tidlig versjon:

“

Læreren sier at vi må tenke på hvordan vi lærte morsmålet vårt.

Vi startet ikke med grammatikk og språkregler,
men imiterte lydene rundt oss.

«Fokuser først på uttalen,» sier hun.

Jeg repeterer alle lydene jeg hører.

Jeg repeterer dem inne i meg selv.

Igjen og igjen.

”

Tilbakemeldingen:

Forenkle språket, gå direkte inn i scenen og beskriv det som skjer. Prøv å engasjere leserne og få dem til å identifisere seg med fortelleren.

For eksempel: «Tenk på hvordan dere lærte morsmålet deres, sier læreren.»

Det er en opphopning av konsonanter i de første tre linjene, og de er derfor vanskelige å lese, prøv å gjøre teksten litt mykere. Skriv i nåtid for å bringe leserne nærmere til «her og nå». Kanskje du kan stryke setningen «Vi startet ikke med grammatikk og språkregler», og heller fokusere på det som foregår i denne scenen. Ikke bruk pronomenet «dem», vær mer spesifikk for å gjøre meningen klarere.

Andre versjon:

“

- Tenk på hvordan du lærte morsmålet ditt, sier læreren.

- Vi hermer etter lydene vi er omgitt av.

Fokuser på uttalen først, sier hun.

Jeg repeterer alle lydene jeg hører rundt meg.

Jeg repeterer ordene inne i meg.

Igjen og igjen.

”

Språklige retningslinjer for litt å lese-kategorien

• Tempus

Det er ofte en fordel for en leser med leseutfordringer at historien foregår i nåtid (presens). Fordelen ved å bruke nåtidsform er at scenene settes og beskrives naturlig idet historien utfolder seg. Dessuten er presens ofte et bedre valg rent språklig, siden fortidsformer ofte har en mer kompleks setningsstruktur. Vurder tidlig i prosessen om historien kan skrives i nåtid.

• Aktiv versus passiv

Å bruke aktiv verbform i stedet for passiv gir også kvaliteter som er nyttige for en leser som strever med å dekode teksten. For eksempel: «gutten sparket ballen» versus «ballen ble sparket av gutten». Her ser vi at den aktive formen gir leseren færre ord og bokstaver å dekode. I tillegg skaper den aktive setningen en dynamisk scene.

• Komplekse ord

Unngå lange, komplekse ord; de er vanskeligere å lese. Men vær klar over at mange voksne med leseutfordringer lærer seg å lese ordbilder, og derfor gjenkjenner vanlige ord. Hvis du må velge mellom et kortere ord som ikke er mye brukt, og et lengre ord som er vanligere, bør du velge det vanlige ordet selv om det består av flere bokstaver.

• Uvanlige ord

Unngå uvante ord og uttrykk. Unngå fremmedord om mulig. Hvis du må bruke et uvant eller ukjent ord, kan du forklare ordet første gang du introduserer det i teksten. Jo oftere et ord blir brukt i teksten, jo enklere vil det til slutt være for leseren å lese det. Repetisjon kan derfor være bra, men finn en balanse slik at teksten ikke blir statisk.

• Opphopning av konsonanter

«Konsonantopphopning» er et uttrykk som beskriver lange og korte ord der konsonanter «hoper seg opp» i midten. Mange konsonanter etter hverandre gjør det vanskeligere å dekode ordet korrekt. Ord med en blanding av vokaler og konsonanter er lettere å lese.

• Refererende ord

Lesere med utfordringer leser ofte langsommere enn lesere som leser flytende. Når leseren må dekode vanskelige ord eller gå tilbake i teksten for å lese noe på nytt, mister leseren lett flyten. Såkalte refererende ord, ord som viser til noe annet i teksten, som for eksempel «den», «det», «hennes» og «hans», gjør derfor teksten vanskeligere å lese. Bruk dem med forsiktighet. Det er ofte en bedre løsning å gjenta det ordet refererer til (hendelsen, tingen eller personen) enn å bruke henvisende ord.

Eksempel

Avsnitt med henvisende ord:

«Martha bodde i et stort, gult hus. Det var litt for stort for henne. Hun følte det som om det kunne svelge henne når som helst.»

Avsnitt der ordet “huset” gjentas i stedet for å bruke henvisende ord:

«Martha bodde i et stort, gult hus. Huset var litt for stort for henne. Martha følte at huset kunne svelge henne når som helst.»

• Metaforer, uttrykk og ordtak

Vær klar over at noen metaforer, uttrykk og ordtak kan være ukjente eller uvante for noen lesere. Bli godt kjent med primærmålgruppen når du tenker gjennom hvilke metaforer du vil bruke og på hvilken måte. Uttrykk og ordtak er ofte språkspesifikke og gir ikke mye mening hvis de leses bokstavelig. Metaforer er ofte relatert til kulturen og kan være vanskelige for andrespråkslesere å forstå.

• Referanser

Det samme gjelder språklige og kulturelle referanser. Bli kjent med primærmålgruppen for å kunne avgjøre hvilke referanser du kan bruke og på hvilken måte. Dette gjelder også illustrasjoner og grafiske romaner. Skal det benyttes en referanse, bør du overveie om den bør forklares eller ikke.

• Setninger

Unngå lange, tunge setninger med innskutte bisetninger. En person med leseutfordringer vil oftest konsentrere seg om å dekode teksten. Når en sekundær setningsstruktur benyttes, blir leseflyten avbrutt og viktig informasjon kan gå tapt. Lange setninger er krevende selv når de hovedsakelig består av korte ord. Det er vanskelig å lese flere korte ord som står rett etter hverandre. Finn heller fram til en naturlig blanding av lengre og kortere ord i setningen. En mengde korte setninger etter hverandre er også vanskelige å lese siden de skaper en tekst med en ubehagelig stakkato-rytme.

• Leseflyt

Ved å skrive med setninger som har en blanding av lengre og kortere ord, skapes en behagelig leserytme som svarer til naturlig tale. Denne balansen blir ofte kalt leseflyt. En tekst med god leseflyt gjør at teksten flyter, språket drar leseren inn i teksten og driver handlingen fremover.

Språklige retningslinjer for enkelt innhold-kategorien

De fleste språklige retningslinjer som gjelder for kategorien litt å lese gjelder også for kategorien enkelt innhold. Forskjellen er bare at det i enkelt innhold-kategorien er enda viktigere å følge retningslinjene nøye. Bruk et konkret og spesifikt språk som gjør det enkelt å dekode teksten og forstå hva som foregår. Gjentakelser og kjente ord kan være til hjelp, men pass på at disse elementene brukes på en litterær måte.

For en leser med demens kan sanger og rytmer være nyttig. Sang og rytme kan vekke dype mønstre i hjernen og gi leseren en litterær opplevelse selv etter at ordene har tapt mesteparten av sin mening. Litteratur som benytter gjenkjennelige elementer som leseren muligens husker, kan aktivere respons og engasjement.

Bildebøker, tegneseriebøker og grafiske romaner

Som nevnt i retningslinjene for visuell fortelling, bærer illustrasjonene mye av fortellingen i bildebøker, tegneseriebøker og grafiske romaner. Retningslinjene for redigering av språk og tekst i de ulike kategoriene gjelder også for disse bøkene, selv om de har langt mindre tekst.

Når det gjelder tegneseriebøker og grafiske romaner, er det viktig å se nøyer på den etablerte tradisjonen med å bruke håndtegnede versaler (store bokstaver) i motsetning til en blanding av store og små bokstaver. Å bruke bare versaler svekker lesbarheten siden det da er mye vanskeligere å skille bokstavene fra hverandre. For å gjøre boka tilgjengelig for alle lesere anbefales det å bryte med tradisjonen og bruke både store og små bokstaver. Skrifttypene kan også utvikles ut i fra kunstnerens egen håndskrift for å passe den visuelle stilen i tegneserien. Lesbarheten i fonten, med klart skille mellom bokstavene, er viktig. Det anbefales ikke å bruke verken kursiv eller utheverte bokstaver for å utheve ord, siden dette kan gjøre dekodingen vanskeligere. En løsning kan være å gjøre fonten litt større.

2.5. FASE 4: LAYOUT OG DESIGN

For at universelle bøker skal bli vellykkede, er det avgjørende at den litterære rådgiveren følger boka hele veien til trykkeklar fil. Det hjelper ikke en leser med leseutfordringer dersom boken er utviklet med kunnskap om primærleseren dersom den deretter utformes på en måte som gjør teksten utilgjengelig. Rådgiveren bør samarbeide tett med både setteren og bokdesigneren til boka er klar til trykking.

Retningslinjene for layout og design (utforming) er like for begge kategoriene, både for litt å lese og enkelt innhold-kategorien.

• Skrifttype

Det finnes flere spesielle skrifttyper utformet for lesere med dysleksi. Utfordringen med disse fontene er at de ikke nødvendigvis er så kjente. Gjenkjennelse er en viktig del av lesningen, særlig når boka er universelt utformet. Det har lenge vært påstått at seriffer kan øke lesbarheten i trykt tekst, men det har ikke vært mulig å måle denne effekten i forskningsstudier. Aller viktigst er selve utformingen.

Velg en kjent, lett gjenkjennelig font som er lett å lese og som har en tydelig utformet forskjell på bokstavene. Vær spesielt oppmerksom på bokstavene b, d og p, siden lesere med dysleksi ofte blander sammen disse bokstavene. Unngå skrifttyper som er for «kunstneriske». Håndskriftlignende skrifttyper er ofte vanskelige å lese. Velg en stor nok skriftstørrelse, men uten å overdrive. Det er heller ikke lett å lese bokstaver som er for store.

Velg en skrifttype som skiller bokstavene og ordene godt. Mange mennesker med leseutfordringer lærer å gjenkjenne ordbilder, altså å lese ordet som en helhet. Det er derfor viktig at ordene fremstår som gjenkjennelige. Bare store bokstaver (versaler) har dårligere lesbarhet enn store og små bokstaver.

Mellomrommet mellom bokstavene må være stort nok til å skille bokstavene fra hverandre, men ikke så stort at bokstavene mister sammenheng og leseflyt. Det må være like stort mellomrom mellom ordene gjennom hele teksten, og mellomrommet mellom ord må være smalere enn mellomrommet mellom linjene.

• Mellomrom mellom linjene

Pass på at det er tilstrekkelig mellomrom mellom linjene. Linjer som står tett sammen gjør det vanskeligere å skille linjene og ordene fra hverandre. Det må være så lett som mulig for leserne å orientere seg i teksten og finne tilbake det de nettopp leste.

Linjemellomrom som er omtrent 20% større enn fontstørrelsen, er vanligvis et godt startpunkt, men det kan variere ut fra hvilken skrifttype som er brukt og hvilken stil som ønskes.

• Linjelengde

Det finnes ikke noen fastsatt regel for linjelengde. Forfatterens skrivestil vil variere, det samme vil sjanger og størrelsen på boka. En nyttig tommelfingerregel er at linjene ikke bør være lengre enn 60-65 tegn.

Ikke del et ord mellom to linjer eller to sider. En setning bør ikke fortsette på neste side.

- **Ujevn høyremarg**

For å hjelpe leseren å finne neste linje er det viktig å bruke ujevn høyremarg. Ikke la teksten se ut som en blokk. Teksten skal ha rett venstre marg, den bør ikke sentreres. La linjene skifte til neste linje på naturlig måte. Unngå å bruke bindestrek i ord.

- **Spalter**

Spalter bør unngås, da de er ikke lette å lese. Men hvis de brukes, må du passe på at mellomrommet mellom spaltene er større enn avstanden mellom linjene. Spaltene må være klart skilt fra hverandre.

- **Avsnitt**

En bevisst bruk av avsnitt kan hjelpe leserne til å orientere seg i teksten, og kan skape god flyt og naturlige pauser. Tekster med luftig layout og korte avsnitt skaper pauser som gir leserne med leseutfordringer en følelse av å mestre – leserne avslutter et avsnitt av gangen og får en kort pause før de går over til neste del av fortellingen.

Det er bedre å bruke ny linje for å vise avsnitt enn å rykke dem inn. Mellomrommet mellom avsnittene må være større enn mellomrommet mellom linjene.

- **Kapittel**

Det anbefales å bruke korte og hyppige kapitler. Kapitteloverskrifter kan også brukes til å bygge opp tekstens dramaturgi. Pass på å bruke kunstneriske kapitteloverskrifter, men unngå overskrifter som avslører hele historien eller som snevrer inn tolkningsrommet.

- **Rolig og behagelig**

Det er viktig å opprettholde en god, tydelig og attraktiv grafisk utforming uten for mange elementer som slåss om leserens oppmerksomhet. Hvis en bok består av kapitler, bilder, illustrasjoner, sitater og andre elementer, er det viktig å passe på at de er jevnt fordelt og skilt fra hverandre.

Mellomrom mellom teksten og andre elementer, slik som bilder eller figurer, er viktig. Velg en komposisjon som leder øyet mot elementene i riktig rekkefølge. Bruk typografiske muligheter og mellomrom for å skape orden og vise hvilke elementer som hører sammen. Hierarkiet bør være bygget opp fra minst til størst.

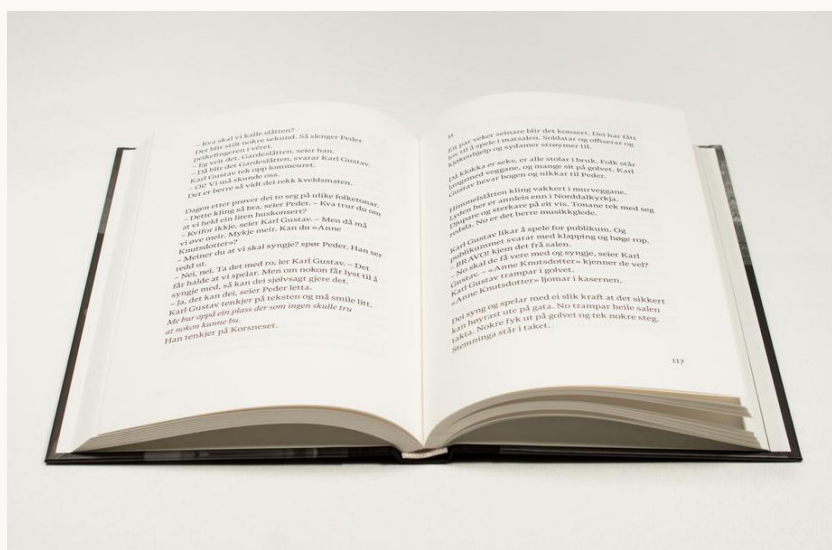
• Kontraster

For å kunne lese bokstaver godt trenger øyet god kontrast mellom bakgrunn og bokstaver. Velg en bokstavs-farge som skaper en behagelig kontrast til bakgrunnen. Vær klar over at fargene kan se annerledes ut i trykk, altså bør du passe på å få laget prøvetrykk. Tekst på farget eller mønstret bakgrunn bør bare brukes i sjeldne tilfeller. Hvis det brukes, pass på at teksten blir leselig.

Tenk også over lesekontrast i utkastet til illustrerte bøker, tegneseriebøker, eller grafiske romaner. Planlegg rom der teksten kan plasseres for å sikre god lesekontrast. Ikke plasser teksten på illustrerte bakgrunner eller bakgrunner med dårlig kontrast til bokstavene. Papir med en gultone og svart skrift er å foretrekke. Helhvitt papir skaper en hard og ubehagelig kontrast.

Eksempel

Gro Nilsdatter Røsths «[Spelemannen frå Korsneset](#)» er utformet med høykvalitets papir som hindrer bokstavene i å skinne gjennom fra en side til den neste. Teksten har rett venstremarg og linjeskift mellom avsnittene i stedet for innrykk, noe som gir en mer tilgjengelig layout. I stedet for å være rettmarget som en «boks» eller «murstein», flyter teksten fritt på høyre side. Ordene deles ikke mellom linjene, og setningene slutter på samme side som de begynner. Kapitlene er korte.



2.6. FASE 5: PUBLISERING

• Distribusjon og formidling

Mange potensielle lesere i våre primærmålgrupper er ikke vant til å lese bøker. Andre kan ha lett forgjeves etter bøker som passende og gitt det opp. Mange av leserne i primærmålgruppene har aldri erfart at de ganske enkelt kan gå til en bokhandel eller et bibliotek og finne en bok de har lyst til å lese.

Derfor er en viktig del av rammeverket til universelt utformet litteratur å hjelpe forlagene med å distribuere bøkene til steder der de potensielle leserne vil kunne oppdage bøkene. Det kan være mange måter å gjøre dette på. En måte er å kjøpe bøker fra forlaget og distribuere dem til typiske møteplasser for primærmålgruppen. En annen er å kjøpe ekstra kopier til bibliotekene og lære opp bibliotekarene til å gjøre bøkene kjent for målgruppene.

• Promotering og markedsføring

Vi bruker ofte begrepet «lettlest» når vi snakker om universelt utformete bøker. Men begrepet «lettlest» er blitt brukt som betegnelse på forskjellige typer bøker gjennom årene. I mange land er «lettlest» en merkelapp for bøker rettet mot barn som skal lære å lese. Da egner det seg dårlig å bruke ordet «lettlest» om bøker beregnet for voksne.

Husk hvor viktig det er å tilby alderstilpasset, inkluderende litteratur av høy kvalitet for voksne med leseutfordringer. Under markedsføring av bøkene bør begrepet «lettlest» altså unngås. Mindre stigmatiserende begrep som «bøker for alle» eller «litt å lese» fungerer ofte bedre.

• Leselystprosjekter

For å motivere potensielle lesere til å begynne å lese, kan det fungere å introdusere bøkene som del av et leselystprosjekt. Senk terskelen for å møte og engasjere seg i bøkene ved å inkludere bøkene som del av en meningsfull aktivitet, for eksempel ved at bøkene gjøres til en del av en sosial leseopplevelse, eller ved å utvikle og tilgjengeliggjøre digitale ressurser. Leselystprosjektene kan gjerne utvikles i samarbeid med skole og biblioteker. Se Kapittel 4 for forslag til lesefremmende aktiviteter på biblioteket.

Boksøk: Hvordan finne dem



3.1. Hvor finner vi dem

3.2. Hvordan finner vi dem

3.3. Å finne bøker som passer for ulike kategorier og lesere

3.4. Hvordan dele og markedsføre bøkene

Boksøk: Hvordan finne dem

3

Målet med å lete etter bøker er å gjøre det enklere for flere lesere å finne bøker som passer. Retningslinjene for boksøk beskriver hvordan bibliotekarer og andre formidlere kan finne og dele bøker som kan appellere til flere ulike lesere. Vi viser også hvordan de ulike bøkene kan presenteres.

3.1. HVOR FINNER VI DEM

Å finne bøker som egner seg for målgruppene er komplisert og tar tid.

Litteraturfeltet er i konstant endring. Forlag blir startet, solgt, slått sammen eller avviklet. Etablerte kontakter går tapt når folk går fra en arbeidsgiver til en annen eller endrer ansvarsområdet sitt. God kjennskap til det litterære feltet er nyttig. Den følgende listen beskriver andre nyttige verktøy eller metoder.

Diverse kilder

- Abonner på litterære podkaster og nyhetsbrev fra forleggere
- Gå på boklanseringer og les bokkataloger
- Abonner på relevante litterære publikasjoner
- Bruk personlige kontakter i litteraturfeltet
- Følg forlag på Instagram, Facebook og Tiktok
- Be om gratisseksemplarer fra forlagene når bøkene publiseres
- Sjekk litteraturtillegget i avisene
- Sjekk nettsider som bokblogger, anmeldelser og sider med bokanmeldelser

3.2. HVORDAN FINNER VI DEM

Første utvalg (de bøkene som raskt kan utelukkes)

- Tykke bøker (200 sider eller mer). Sideantallkriteriet gjelder ikke tegneserier eller bøker med ulike visuelle elementer.
- Lærebøker og pedagogisk litteratur
- Visuelt kaotiske bøker
- Lange, tettskrevne blokker av tekst uten pauser og med rett høyremarg

Som generell regel utelates bøker som er over 200 sider lange, men om en bok har illustrasjoner, en lettleseilig skrifttype og åpen og luftig layout, kan man vurdere å undersøke boka videre.

Eksempel

Denne visuelt kaotiske utformingen gjør det vanskelig å lese boka grunnet mange konkurrerende elementer og dårlig kontrast. Den har også tekst plassert på en fargerik bakgrunn. Når slike utformingsvalg er brukt gjennom hele boka, gjør det leseopplevelsen slitsom fordi øyet må navigere gjennom en mengde elementer. Legg boka bort!.



Utvalg

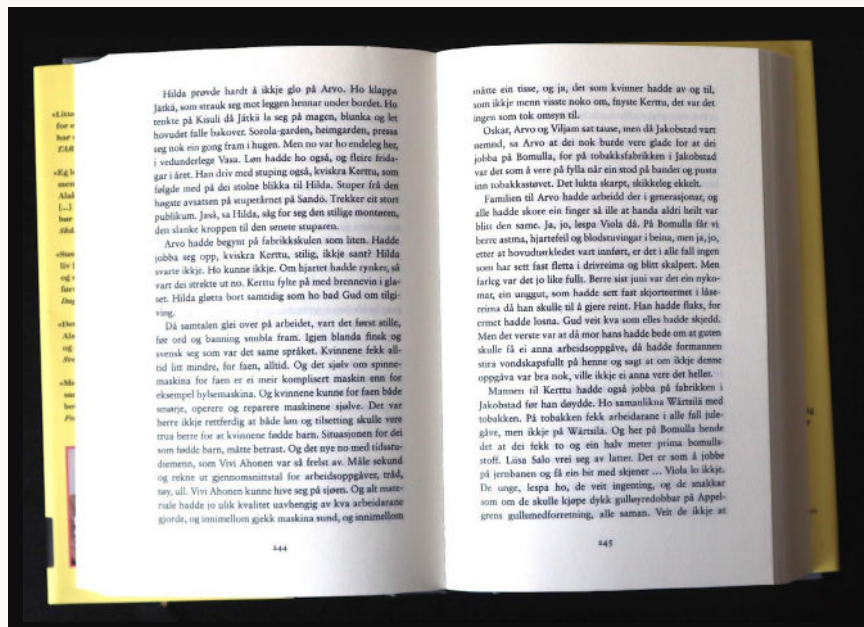
Faktorer som bidrar til høy lesbarhet er:

1. Layout

- Ujevn høyremarg gjør det enklere å holde styr på hvor du er på siden og gjør det enklere å finne neste linje. For mange lesere er skiftet fra en linje til neste en utfordring hvis det ikke finnes noen visuelle holdepunkter som leder øyet til neste linje. En ujevn høyremarg gir et slikt holdepunkt.
- Åpen og luftig layout med brede marger gir leseren tid til å ta en pause og trekke pusten.
- Forholdet mellom tekst og bakgrunn er viktig. Svart skrifttype på myk hvit bakgrunn er å foretrekke. Tekst på mønstret eller fargerik bakgrunn reduserer kontrasten, det forvirrer øyet og gjør teksten mindre synlig.
- Bruk av spalter gjør det vanskeligere å lese teksten siden øyet konstant må gjøre raske linjeskift. Veldig lange linjer kan også være utfordrende å lese.

Eksempel

Lange, tettpakkete blokker av tekst uten opphold kombinert med en rett høyremarg gjør det vanskelig for leserne å orientere seg i teksten.



2. Skrifttyper

- Finn en skrifttype som er lett å lese, som skiller bokstavene godt fra hverandre og som danner klare, forståelige ord. Ordene må ha tilstrekkelig mellomrom. Skrifttypen må skille de ulike bokstavene klart fra hverandre, for eksempel bør skrifttypen ha ulik utforming av bokstavene g, p og b.
- En tekst som bare bruker store bokstaver (versaler), kan være vanskelig å lese. Versaler brukes ofte i tegneserier, grafiske romaner og barnebøker. Små blokker av tekst med store bokstaver, slik vi ofte ser i tegneserier og grafiske romaner, er akseptabelt.
- Skrifttyper som etterligner håndskrift eller har utsmykking, er ikke lette å lese.
- Forskjellige skrifttyper har ulike egenskaper. Det finnes derfor ikke en liste over de beste skrifttypene. Det viktige er å sikre at de er leselige.
- Skriftstørrelsen må støtte, ikke hindre lesbarheten.
- Kursiv er vanskelig å lese.

Eksempel

Tegneserier med skrifttyper bestående av bare store bokstaver kan være vanskelige å lese. Når sidene mangler hvit bakgrunn, skaper det en krevende lesesituasjon. I slike tilfeller er det viktig å ta alle aspekter ved disse bøkene med i betraktningen. Hvis historien er fortalt lineært og klart, kan det være en faktor som taler til fordel for boken til tross for at teksten er satt i versal.



Eksempel

Tegneserier med håndskrevne fonter kan være utfordrende å lese selv for mennesker uten lesevansker. Selv om dette valget er gjort av kunstneriske grunner, kan slike valg hindre leserne i å få en god leseopplevelse ved at de ikke er i stand til å avkode teksten.

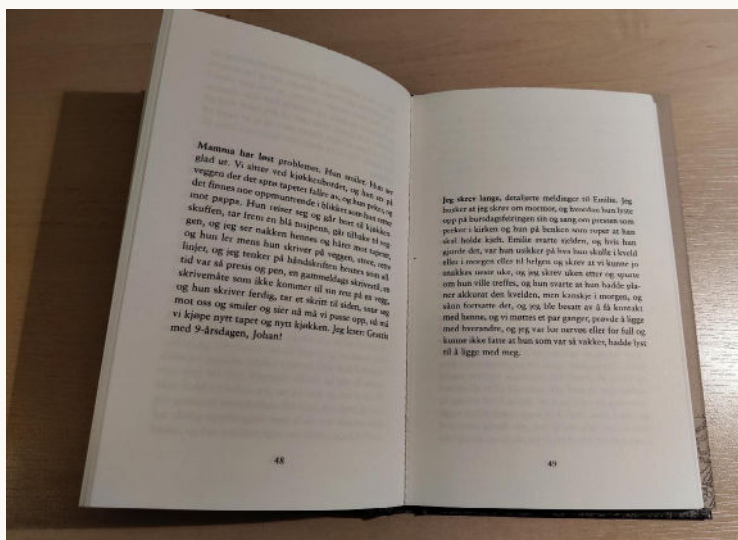


3. Språk

- Lange ord kan være vanskelige å lese.
- Fremmedord (fra engelsk, latin osv.) bør ikke brukes.
- Fagbegrep kan gjøre en tekst vanskelig å lese. Fagbegrep som er nødvendige for å forstå emnet, bør være forklart første gang de introduseres i teksten.
- Unngå ord med mange konsonanter etter hverandre (konsonantopphopping).
- Sammensatte ord kan være vanskelige å lese. Sammensatte ord er svært vanlige på norsk og tysk, og er ofte sammensatt av flere enn to ord: «bussholdeplass», «kjøleskapsskuff». Slike ord gir reelle utfordringer for mennesker med lesevansker, men dersom ordet er vanlig, har mange lært seg å lese ordbildet.
- Lange setninger kan være vanskelige å lese. Hvis en leser hovedsakelig må fokusere på å dekode ordene, kan meningen i hele setningen gå tapt på veien. En blanding av setninger med ulike lengde skaper en god dynamikk så lenge setningene ikke er for lange.
- Avbrutte eller ufullstendige setninger kan være forvirrende.
- Unngå manglende tegnsetting. Noen forfattere bruker ikke punktum eller komma, men lar teksten flyte fritt. Det gjør det vanskelig å vite når man skal ta pause. Pauser er viktige siden de gir leseren noen små avbrudd i teksten. En ellipse (...), altså utelatelse av noe, kan være forvirrende.
- Dialog og bruk av hverdagsspråk bidrar til å gjøre teksten lettere å lese.

Eksempel

Ved første øyekast kan denne boka synes lovende. Den har ikke for mye tekst på hver side. Men setningene strekker seg over nesten hele siden og gjør teksten vanskelig å avkode. Hva ble sagt ved begynnelsen av den lange setningen og hvordan skal det knyttes sammen med all den andre informasjonen som kommer etterpå?



4. Struktur

Strukturen i en tekst påvirker lesbarheten. En kompleks eller rotete struktur vil gjøre boka mindre tilgjengelig. Følgende strukturelle elementer bidrar til å gjøre en bok lettere å lese:

- Korte kapitler.
- Klart definerte avsnitt.
- En historie som er fortalt i kronologisk rekkefølge. Handling som hopper frem og tilbake i tid bør unngås eller i det minste markeres veldig klart.
- Tydelige fortellerstemmer (eller fortellere) med et klart perspektiv.
- Få karakterer, det vil si tekster som lar leseren bli kjent med hver av karakterene og forstå deres plass i fortellingen.
- En dramaturgisk struktur som gjør at fortellingen fanger og skaper lesedriv.

5. Illustrasjoner

Illustrasjoner bør være aldersadekvat og tilpasset målgruppen. I denne konteksten betyr «aldersadekvat» at fortellingen er tilpasset leserens fysiske og/eller mentale alder og modenhet. Også skrifttypen, utforming av boka og andre ytre elementer må være aldersadekvate. Mangel på sammenheng mellom teksten og det visuelle uttrykket er et hyppig problem i bøker for voksne lesere med leseutfordringer. Bøker som ser for barnslige ut for leserens alder, skaper et unødvendig stigma. Slike barnlige uttrykk kan resultere i at leseren forkaster bøker som de faktisk ellers ville likt.

Er det en god bok?

Den litterære kvaliteten er viktig i avgjørelsen om hvilke bøker som skal anbefales, men ikke døm for strengt. Lesere har ulike preferanser og bokønsker. Bokutvalget bør ikke gjøres fra et alt for personlig synspunkt. Oppgaven er å vurdere om boken oppfyller sin hensikt for målgruppen:

- Er den alderstilpasset både i tekst og visuell utforming?
- Engasjerer den leseren fra første side?
- Er den fengende?

Resultatet

Til syvende og sist er det resultatet av å veie for og imot som avgjør om en bok bør anbefales som lettere å lese eller ikke. Svært få bøker oppfyller alle kriteriene, men noen oppfyller mange. Erfaring og kjennskap til leseren er avgjørende for å finne fram til egnede bøker. Det kan være nyttig å teste bøkene på relevante lesere og be om tilbakemelding fra dem.

3.3. Å FINNE BØKER SOM PASSER FOR ULIKE KATEGORIER OG LESERE

Litt å lese

Bøker for lesere med spesifikke leseutfordringer som dysleksi og generelle leseutfordringer:

- Alle kriteriene listet opp ovenfor må tas med i betraktningen.

Bøker for andrespråklesere:

- Alle kriteriene listet opp i Kapittel 3 må tas i betraktning.
- Skjønnlitteratur er å foretrekke. Dette fordi de som lærer seg et andrespråk, ofte blir tilbudt informasjonstekster om praktiske ting på norskkurs, mens det ofte er spennende, vakker og interessant litteratur som øker gleden ved å lære et nytt språk. God og tilpasset skjønnlitteratur kan også gi den voksne andrespråksleseren støtte, forståelse, medfølelse og gjenkjennelse.

Enkelt innhold

Bøker for lesere med demens eller afasi:

Demens og afasi gjør lesing vanskelig eller umulig. Frivillige som leser på eldresentre eller boliger kan bidra til formidling av litteratur.

Bøker som passende for denne gruppen vil ofte være:

- nostalgiske eller historiske bøker som kan sette i gang minnene
- bøker som dreier seg om tradisjoner og andre velkjente emner
- sanger, rim, eventyr.

Bøker for lesere med utviklingshemninger:

Voksne i denne gruppen er svært forskjellige og leseevnen vil variere. Noen kan lese, andre vil trenge med-lesere, og andre igjen vil trenge noen til å lese for seg. Bøkene må velges med omhu for å passe den enkelte. Kriteriene nevnt i Kapittel 3 gjelder, med noen tilleggspunkter som er enda viktigere for denne gruppen:

- unngå kompromisser
- ha få og klart definerte karakterer
- ha en historie og en visuell profil som er egnet for leseren
- tema og fortelling må føles relevant for leseren.

Andre kategorier / andre målgrupper

Bøker for mennesker med synshemminger, bøker med storskrift, punktskrift, følebilder eller tegnspråkbøker er ikke inkludert i dette kapittelet, fordi det generelle bokmarkedet aldri eller svært sjelden tilbyr bøker for disse gruppene lesere. De er generelt avhengige av at organisasjoner som Leser søker bok/Stiftelsen LESE eller andre lignende institusjoner produserer bøker de kan glede seg over.

3.4. HVORDAN DELE OG MARKEDSFØRE BØKENE

En nettside

Det er sterkt anbefalt å opprette en lett navigerbar nettside for voksne med leseutfordringer. Når bøkene er organisert under ulike kategorier, vil det være lettere for potensielle lesere å finne en passende bok. Nettstedet bør inneholde bilder av bokomslaget. Hvis mulig bør også bilder fra innsiden av boka inkluderes. Å se innsiden gjør det ofte lettere for potensielle lesere å avgjøre om boka passer dem eller ikke.

Skriv korte og informative tekster om boken: Hva den handler om, hvem som har utviklet eller skrevet den, og hva som gjør denne spesielle boken lettere å lese. Faktorer som kan gjøre boken vanskeligere å lese, kan også være nevnt i beskrivelsen. Lesbarhetsaspektet, altså hvor lesbar en bok er, bør beskrives på en slik måte at det blir lettere for voksne med leseutfordringer å avgjøre selv om en bok er egnet for dem eller ikke. Unngå stigmatisering av grupper.

Korte bokanmeldelser kan også være med på nettsiden, da disse kan oppmuntre potensielle lesere til å velge boka, særlig hvis anmelderne er lesere som selv har lignende leseutfordringer.

Bøker for alle: hvordan bruke dem?



4.1. Lesevenn

4.2. Læringssirkler

4.3. Samlesing

4.4. Språkkafeer

4.5. Tospråklige leseemøter

Bøker for alle: hvordan bruke dem?

4

I dette kapittelet presenterer vi en rekke aktiviteter som bibliotekene kan igangsette for å tiltrekke flere ikke-lesere, med mål om å tilby veiledning og motivasjon til både lesing og læring. Aktivitetene er basert på vellykkede erfaringer fra alle deltakerne i prosjektet Books without Borders.

4.1. LESEVENN

En lesevenn er en frivillig som tilbyr høytlesning for enkeltpersoner eller små grupper. Formålet med denne aktiviteten er å dele litterære opplevelser, også med mennesker som ikke leser selv. Tilbudet kan enten bestå av høytlesning som eneste aktivitet, eller kombineres med samtale om teksten i etterkant. Det er opp til lesevennen og den aktuelle brukeren å finne den formen for samlesing som er mest givende for dem.

Møter med lesevenn kan være nyttig for:

- mennesker tilknyttet ulike institusjoner
- eldre voksne
- personer med demens
- personer som lærer et andrespråk
- personer med psykiske helseutfordringer
- personer med utviklingshemninger
- fengselsinnsatte



Hvordan finne lesevenner

- Kontakt frivillighetssentraler og organisasjoner i kommunen for å finne frivillige som kan tenke seg å bli lesevenn.
- Oppslag på biblioteket og andre sosiale knutepunkter i lokalmiljøet.
- Oppslag i sosiale medier.
- Kontakt pensjonerte bibliotekarer og lærere.

Hvordan finne mennesker som trenger eller ønsker lesevenn

Offentlige biblioteker kan kontakte både enkeltpersoner og institusjoner som har behov for lesevenn-tjenester. Dette kan være eldreboliger, seniorsentre, hjem for personer med utviklingshemninger, helsesentre, familiesentre, sykehus, fengsel, osv.

Sentre for voksenopplæring og språktrening er også arenaer hvor man kan finne mennesker som kan ha utbytte av høytlesning. Samarbeid på slike arenaer kan f. eks. resultere i sosiale arrangementer av typen språkkafé.

Opplæring av lesevenner

Biblioteket kan legge til rette for kurs i små grupper eller læringsfellesskap som tematiserer hvordan man blir lesevenn. Disse kursene bør være gratis, og fokusere på hovedpoenger som:

- å lære hvordan man leder en gruppe uten å dominere, altså hvordan man legger til rette for aktiviteten
- høytlesingskurs, f.eks. stemmebruk, lesetempo osv
- å lære hvor og hvordan man finner passende bøker for de ulike brukergruppene

En gang i året bør fylkesbiblioteket organisere en samling for å inspirere og øke kompetansen til lesevenner og bibliotekarer, for eksempel ved å tilby et utvalg av foredrag, bokanbefalinger, trening i høytlesing eller kurs som tematiserer kommunikasjon med mennesker med kognitive vansker. Slike samlinger vil i tillegg være en viktig møtearena der lesevennene kan utveksle erfaringer, stille spørsmål, dele gleder og utfordringer og lære av hverandre.

Hvordan det gjøres

1. Gjør deg kjent med personen eller gruppen du skal lese for. Hva slags behov har de? Hva er leseutfordringene deres? Hva slags litteratur liker de (eller ikke)? Hva slags temaer er de interessert i?
2. Legg vekt på at det å lese sammen skal være morsomt. Å lese er noe vi gjør for å slappe av, dele historier og erfaringer. Å lese sammen dreier seg ikke om rett og galt eller om å lære noe. Å lese sammen er en opplevelse man deler med hverandre.
3. Velg en passende tekst. Det kan ofte være en god ide å velge noe du selv liker eller vil ha interesse av å lese, men lytt også til gruppen din og deres behov. Du kan bruke denne håndboken til å finne bøker som er egnet for målgruppen du arbeider med. Høytlesning skal være en positiv opplevelse for alle involverte. Etter hver leseøkt bør du derfor spørre personen eller gruppen om de liker boken, og hvorfor/hvorfor ikke? Dette vil gjøre deg stadig mer treffsikker i arbeidet med å finne passende bøker for gruppen eller personen du skal lese for.
4. Finn et passende sted for lesingen. Sørg for at alle sitter slik at de både ser og hører deg. Å sitte i sirkel er ofte en god løsning hvis du leser for en gruppe. Sørg for at det er tilstrekkelig med lys og at dere ikke vil bli avbrutt av forstyrrelser eller støy.
5. Les så tydelig og rolig som mulig, og se opp fra boken fra tid til annen for å se at deltakerne henger med.

6. Du kan også ta pauser og stille spørsmål om teksten. Gi deltakerne mulighet til å reagere på teksten eller kommentere den. Du kan også dele dine egne refleksjoner eller komme med en kommentar, men pass på at kommentarene er åpne. Det vil si kommentarer som viser at du tenker høyt, men som ikke gir «svaret». Du kan for eksempel si «denne teksten minner meg om ...», i stedet for: «Når mannen i teksten sier dette, betyr det at ...».
7. Gi plass til reaksjoner som latter osv. Det kan være verdifullt å le eller være trist sammen.
8. Hvis reaksjonene eller samtalen beveger seg vekk fra teksten, kan du på en rolig måte lede gruppens oppmerksomhet tilbake til teksten og fortsette lesingen.
9. Avslutt ved å spørre deltakerne hvordan de opplevde lesingen. Spør om de klarte å henge med, eller om du burde lese roligere, raskere, ta flere eller færre pauser. Spør også om de likte boken og hva de kan tenke seg å lese neste gang.

Eksempel fra Polen:

Prosjektet Czytacz (Leseren) – der bibliotekarer og frivillige tilbyr høytlesing for eldre og personer med nedsatt funksjonsevne

I pilotprosjektet «The Reader» introduserte den polske kompetanseorganisasjonen FRSI og lokale biblioteker en ny tjeneste: Å lese bøker for mennesker som ikke selv kan lese eller besøke biblioteket grunnet alder, helse eller funksjonshemning. Leserne, altså de frivillige og bibliotekarene, brakte bøker med hjem til eldre og mennesker med funksjonshemninger, og leste høyt for dem. Høytlesning ble også gjennomført på sykehus, eldresentre og sykehjem. Bibliotekarene oppmuntret dessuten yngre lesere til å lese for sine eldre familiemedlemmer.

Sommeren 2013 deltok fem utvalgte biblioteker i prosjektet. I løpet av de to månedene prosjektet varte, ble det avholdt 185 lesninger. 39 personer deltok som individuelle «lyttere», mens i alt 122 personer deltok i gruppemøtene. 33 frivillige var involvert i aktivitetene, og flere enn 280 timer gikk med til å lese og snakke sammen.

Lesingen fant sted på tre måter:

- lesing i lytterens hjem
- lesing på institusjoner
- familielesing.

Opplesningene i lytternes hjem skjedde i form av individuelle møter hjemme hos den eldre eller personen med nedsatt funksjonsevne, ledet av en Leser (eller to Lesere i tilfeller der en av de frivillige var under myndighetsalder). Bibliotekarens rolle var å introdusere leseren/leserne til det første møtet og koordinere rekken av høytlesninger. Individuelle lesninger varte vanligvis fra en halv til tre timer, der deler av tiden ble brukt til å lese og resten til å snakke. Høytlesningene ble vanligvis satt opp en gang i uken eller annenhver uke. Det var viktig at det var samme Leser og Lytter som møttes gjennom hele prosjektet. Å lese i Lytterens hjem fungerte best i mindre byer og tettsteder, der de lokale kjente og stolte på hverandre og trivdes godt med å møtes hjemme.

Lesing på institusjoner fant sted på sykehjem, aldershjem og sykehus. Leserne var barn (fulgt av en bibliotekar eller lærer) eller voksne personer: frivillige og bibliotekarer. Gruppelesningene varte vanligvis ca. en time. Det fungerte bedre å lese på institusjoner i de større byene, hvor innbyggerne ikke kjente hverandre og det derfor var en lavere grad av tillit, men der folk var mer villige til å møtes utenfor hjemmet.

Bibliotekarene oppmuntret og forberedte barn («biblioteksvenner») til familielesning, en aktivitet som besto av at barna leste høyt for besteforeldre eller andre eldre familiemedlemmer. Forberedelsene inkluderte enkle stemme- og diksjonsøvinger med barna, presentert som lek. Bibliotekarene hjalp også til med valg av bøker.

Som del av prosjektet ble det holdt samlinger for å hjelpe Leserne å forberede seg til opplesningene, i tillegg til workshop-basert stemmetrening ledet av en talepedagog.

Følgende materiale ble brukt:

- en håndbok for frivillige om hvordan man forbereder og gjennomfører en høytlesning
- et «ordensreglement» (en samling retningslinjer og regler som sikrer Lesernes og Lytternes sikkerhet)
- en håndbok for bibliotekers arbeid med frivillige
- en mal for attest til de frivillige,
- en bokoversikt (en liste med utvalgte bøker til bruk i prosjektet).

Leserne brukte ofte bøker som ble foreslått av Lytterne. Hvis bøker ikke ble foreslått i samtale, snakket de frivillige med andre eldre og spurte dem om behovene deres, om interesser og viktige livserfaringer – og sammen med bibliotekarene brukte de disse samtale som grunnlag for utvelgelsen av bøker.

Nedenfor følger et utvalg uttalelser fra Leserne om deres erfaringer fra prosjektet:

„Jeg leste to ganger i uken, og har lagt merke til at disse menneskene foretrekker korte historier med høyt tempo, masse dialog og ikke for mange beskrivelser. Aller best liker de historier hvor protagonistene er barn, eller der det er noen som er forelsket.”

„Takket være dette prosjektet er jeg blitt overbevist om at det ikke bare er medisinsk hjelp som er viktig, men også kontakt med andre mennesker, psykologisk støtte og muligheten til å dele smerte, lidelse og medlidenhet. Som følge av dette arbeidet, ble jeg venn med en av brukerne [en sykehjemsbeboer].”

„Det å være Leser er en allsidig erfaring. Ofte var det tilstrekkelig å bare være en å snakke med over en kaffe. [...] Mitt beste minne er fra en opplesning på et psykiatrisk sykehus. En hel time med lesing, 100 prosent interesse, og spørsmålet: «Kommer du tilbake?»

„Hvis jeg skulle beskrive helt kort hva dette prosjektet har gitt meg personlig, tror jeg først og fremst det må være gleden over å føle at jeg var til nytte, og at jeg kunne bruke lidenskapen min til å gi andre et øyeblikk av glede.”

Informasjon om prosjektet, samt ressurser for biblioteker som ønsker å starte høytlesingstilbud for eldre og mennesker med funksjonshemninger, er samlet i publikasjonen [«Projekt Czytacz \(Leseren\). En håndbok for bibliotekarere som organiserer høytlesninger for seniorer ... og andre»](#), er å finne på biblioteki.org (på polsk).



Eksempel fra Polen:

«Hjernetrim på biblioteket» – aktiviteter for eldre i det kommunale biblioteket i Barcin

Polske biblioteker tilbyr utdannings- og kulturaktiviteter for eldre. De tilrettelegger for tilgang til litteratur ved for eksempel å tilby bøker med stor skrift, eller ved å levere bestilte bøker hjem til dem («bokbestilling-på-telefon»). Noen biblioteker arrangerer også aktiviteter som fremmer mental helse for mennesker som opplever begynnende demens eller som ønsker å beskytte seg mot det..

Den polske ikke-statlige organisasjonen Stocznia Foundation står bak langtidsprosjektet [«Siłownia Pamięci»](#) som tilbyr gratis hjernetrim-oppgaver for eldre. Hjernetrim er øvelser som stimulerer ulike områder og funksjoner i hjernen, inklusive logisk tenkning, hukommelse, kreativitet, konsentrasjon og øye-hånd-koordinasjon. Forskning har vist at systematisk øving har målbare effekter som å forbedre mental ytelse og å forsinke demenssymptomer. «Memory Gym»-håndboken som er utviklet av Stocznia Foundation, inneholder informasjon om hjernetrim, ulike hukommelsesforstyrrelser, og praktiske tips om hvordan man kan trene hjernen.

Materiale for individuell- og gruppeopplæring er også tilgjengelig, for eksempel: casestudier, øvingsett og arbeidshefter for dem som arbeider med grupper av eldre i forskjellige typer behandlingssentre, klubber, universiteter for eldre eller biblioteker. Casestudiene beskriver en foreslått aktivitetsrekke med øvelser som stimulerer forskjellige typer hukommelse (korttids, langtids, visuell, auditiv, motorisk) og kognitive prosesser (oppmerksomhet, logisk tenkning, konsentrasjon, reaksjonshastighet). Stocznia Foundations prosjekt inkluderer også webinarer med en psykolog som er spesialist på arbeid med eldre voksne.

Jakub Wojciechowski-biblioteket i Barcin, har aktiviteter på regelmessig basis for eldre voksne og mennesker med kognitiv funksjonsnedsettelse. Biblioteket har en bred samling av bøker med stor skrift fra «Big Letters»-serien. Dette er en serie bøker (fra forskjellige forlag) som bruker

spesielle fonter og syntaks som gjør det mulig for synshemmede å lese. Stor skrift-bøkene er svært populære i Barcin. Andre populære tjenester er utlån av lydbøker og tjenesten «bokbestilling-på-telefon».

Biblioteket tilbyr regelmessige utviklingsaktiviteter under mottoet «Hjernetrim på biblioteket»), og inviterer enkeltpersoner og grupper av eldre voksne fra dagsenteret de samarbeider med. Når de forbereder undervisningen, bruker bibliotekarene kursmateriale fra Stocznia Foundation i tillegg til egne ideer til øvelser og bruk av litteratur. Eldre voksne trimmer hjernen på biblioteket, men oppretter i tillegg sosial kontakt med andre mennesker, noe som også er viktig for å opprettholde god hjernehelse i høy alder. Hvert møte har et tema og en fast struktur som sikrer at deltakerne føler seg komfortable. Aktivitetene som brukes inkluderer oppvarming med enkle fysiske øvelser som tøyeøvelser og håndmassasje, i tillegg til assosiasjonsleker, sammenligning av bilder, fullføring av velkjente sanger, uttrykk eller ordspråk, telling eller sanseøvelser, for eksempel med duftposer eller puslespill.

Et eksempel på bruk av litteratur i aktiviteter for eldre, er opplesning av en lokal lyrikers dikt, kombinert med et arrangement i det nylig oppgraderte området foran biblioteket. Diktene ble lest av eldre voksne ikledd hatter av samme type som de gamle poetene pleide å ha på seg. De satt på benker som var drapert i forskjellige farger for å symbolisere de ulike diktenes tema (for eksempel grønn – håpets farge).



Foto: Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Barcin im. Jakuba Wojciechowskiego

4.2. LÆRINGSSIRKLER

Læringssirkler er gratis, veiledete studiegrupper for mennesker som vil lære sammen med andre. Læringssirklene bringer mennesker med felles interesser sammen. Små grupper møtes regelmessig gjennom fire til seks uker, enten online eller fysisk på et bibliotek eller et annet egnet sted, for å gjennomføre et gratis (nettbasert) kurs sammen. Denne lavterskeltilgangen til utdanning gir folk mulighet til å lære av og med hverandre.

Veilederen organiserer møtene og styrer diskusjonene, men fungerer ikke som lærer eller ekspert. Å diskutere temaene og besvare spørsmål i fellesskap, gir deltakerne mulighet til å lære av hverandre, og føle mestring i møte med kursmaterialet. De jevnlig møtene, samt e-post-påminnelser om møtetider, motiverer deltakerne til å fullføre arrangementsrekken, noe de kanskje ikke ville gjort om de studerte på egen hånd.

Biblioteket i Köln i Tyskland har tilbudt læringssirkler siden 2017 for voksne i alle aldre, innen alt fra tidsstyring til stresshåndtering, fra kunsthistorie til kreativ skriving. Læringssirkler kan skapes og tilpasses forskjellige målgrupper, fra et allment publikum til dem som har leseutfordringer eller funksjonsnedsettelse. Læringssirkelen skaper en struktur for å arbeide med grupper, gir utdanning og sosial erfaring, og utnytter fordelene ved å lære av og med likesinnete.

Hvordan det gjøres

Retningslinjer for hvordan man organiserer og veileder læringssirkler finnes på nettsidene til P2PU ([Peer 2 Peer University](#)). Her finnes også trinn-for-trinn-instruksjoner som viser hvordan man starter en læringssirkel, og de tilbyr også online support.

Læringssirkler kan tilbys for ethvert tema ved hjelp av gratis nettbaserte kurs, enten ved å tilpasse materiale fra allerede eksisterende læresirkler, eller ved å skape originalt kursinnhold. Læringssirkler kan også være et ideelt format for å lære opp undervisningspersonell.

4.3. SAMLESING

Samlesing er en metode som er utviklet av Jane Davis og [The Reader](#) – en britisk ikke-statlig organisasjon.

Metoden består i at en gruppe mennesker, inkludert en utdannet Leseleder, leser historier og dikt sammen. Deltakerne behøver ikke å forberede seg på forhånd, de

behøver ikke å lese høyt eller snakke, med mindre de velger å gjøre det selv – det oppfordres til taus lytting. Møtene holdes ofte i en avslappet atmosfære med kaffe, te og kjeks. De er åpne og gratis for alle interesserte.

For å bli godkjent som Leseleder må man gjennomføre et 18-timers kurs som dekker de grunnleggende elementene av samlesingsmetoden. Siden starten i Storbritannia i 2008 har bevegelsen vokst internasjonalt, og det tilbys nå opplæring i de fleste norske fylker, i tillegg til mange andre land rundt i verden.

Hvordan det gjøres

1. Markedsfør arrangementet i egnete kanaler, for eksempel nettsiden til det offentlige biblioteket, Facebook, andre sosiale medier, i tillegg til oppslag på biblioteket og på andre synlige steder i lokalmiljøet. Annonser i lokalaviser er også utmerket, selv om det kan være dyrt. Husk å inkludere viktig informasjon om arrangementet som tid, dato og sted.
2. Velg et sted der Leselederen og deltakerne kan føle seg komfortable og avslappet, for eksempel et grupperom eller en stille del av biblioteket. Biblioteker, samfunnshus, butikker, kafeer og andre uformelle steder kan også fungere godt, og likeså fengsler, helse- og pleiesentre.
3. Før arrangementet starter velger lederen hvilke tekster som skal leses for gruppen – en novelle og et dikt.
4. Ved møtestart deles de aktuelle tekstene ut til deltakerne.
5. Leselederen er på plass i rommet til planlagt oppstartstid og ønsker deltakerne velkommen til arrangementet.
6. For å sikre en varm og vennlig atmosfære anbefales det å servere te, kjeks eller frukt.
7. Leselederen bør presentere seg, men møtedeltakerne trenger ikke å presentere seg med navn eller på annen måte. Det er frivillig å dele og kommentere, men det anbefales at deltakerne snakker sammen. Men når det er sagt, kan man også ganske enkelt være til stede og lytte til historiene.
8. Leselederen leser tydelig og langsomt, og legger av og til inn pauser der deltakerne kan kommentere eller komme med spørsmål. Vekker teksten minner eller assosiasjoner? I løpet av høytlesingen bør Leselederen fra tid til annen prøve å ha øyekontakt med lytterne.

9. Det er viktig for gruppedynamikken at Leselederen har en rolig og avventende holdning. Lengre eller kortere pauser med stillhet i løpet av arrangementet må ikke ses som noe negativt. Noen ganger behøver deltakerne å reflektere i stillhet før de kommenterer noe, men det er også Leselederens jobb å starte en samtale ved å lede oppmerksomheten tilbake til teksten, og kanskje se på den fra forskjellige synsvinkler for å stimulere nye tanker.

Fordeler ved samlesingsmetoden

Å lese litteratur i sanntid betyr at alle involverte i en felles opplevelse.

Gruppemedlemmene oppmuntres av Leselederen til å respondere personlig, å dele følelser, tanker og minner som settes i gang i løpet av lesingen.

Alle opplever teksten på sin måte, men litteratur gir et felles språk som kan hjelpe oss å forstå oss selv og andre bedre. Samlesing hjelper oss til å forstå vårt individuelle og kollektive indre liv, rundt samme bord, på samme tid. Metoden fremmer livskvalitet, reduserer ensomhet og hjelper mennesker med å finne ny mening med livet.

Forskning er gjort på betydningen av litteratur i folks liv, og mer spesifikt på samlesing som metode. Fordelene ved samlesing er blant annet:

- at det fremmer psykisk helse og trivsel
- at det øker konsentrasjonsevnen
- at etablerte sannheter om en selv og andre blir utfordret
- at tanker og følelser kan uttrykkes i ord
- at det hjelper en å uttrykke vanskelige tanker og følelser
- at det hjelper en å skape en ny historie om seg selv og sin identitet

Eksempel fra Norge: **Å bruke samlesing for bedre livskvalitet,** **Trøndelag**

Som del av Trøndelags fylkesbiblioteks prosjekt «Litterære pusterom – Shared Reading for økt livskvalitet» (Literary Breathing Rooms – Shared Reading for improved Wellbeing)» ble samlesingsmetoden brukt i hele fylket for å invitere ikke-lesere inn i gleden med litteratur og bibliotek. Bibliotekarere i hele fylket fikk opplæring som Leseledere (Reader Leaders) og brukte metoden for å nå nye grupper, som eldre voksne, andrespråksinnlærere, og voksne med lavt utdanningsnivå. Metoden var ikke bare inspirerende for målgruppene. Den hadde også en positiv effekt for bibliotekarene og lærerne som deltok i lesingene, som erfarte gleden ved litteratur og ble mer interessert i å bruke bøker og litteratur i aktivitetene sine for å skape en positiv felles opplevelse.

4.4. SPRÅKKAFEER

En språkkafé er en aktivitet som finner sted i biblioteker, der andrespråksinnlærere møtes i en vennlig atmosfære for å praktisere målspråket. En språkkafé er ikke skole eller kurs. Det er viktig at aktiviteten ikke er for avansert, slik at den hjelper deltakerne å snakke fritt. Språkkafeer ledes ofte av frivillige morsmålsbrukere fra lokalmiljøet eller av bibliotekarene. Disse lederne kalles «språkverter», og jobben deres er å hjelpe deltakerne til å ha gode samtaler og snakke det nye språket sammen.

En mengde forskjellige aktiviteter brukes for å oppmuntre til dialog. Det kan være lek, temadiskusjoner og dialoger, osv.

Å bruke litteratur i språkkafeer har vist seg å være en givende og effektiv motivasjon for å starte samtaler og praktisere språk. Bruk av bøker bidrar dessuten positivt når målet er å lære nye ord, øve på lesing og uttale, eller å starte samtaler der det ikke finnes svar som er riktige eller gale.

Hvordan det gjøres

1. Begynn med å finne en egnet bok. Mange språkverter frykter at det å bruke bøker vil være for komplisert. De frykter ofte at bøkene vil være for vanskelige å lese for deltakerne, men tvert imot, er det en mengde fordeler ved å bruke bøker. Målet er bare å finne en bok som er inspirerende, men ikke for vanskelig. Allaldersbøker er et godt sted å starte. Se kapittel 3 i denne håndboken (boksøk) for flere forslag.
2. Ønsk alle deltakerne velkommen når de ankommer, og pass på at de sitter slik at alle kan se hverandre. Å sitte i sirkel på stoler uten bord, er ofte en god løsning. Å servere kaffe, te og kjeks kan bidra til en trivelig atmosfære hvor man føler seg velkommen og det er lett å komme i snakk med hverandre.
3. Hvis deltakerne ikke kjenner hverandre fra før, bør du starte med å be alle si navnet sitt og hvilke språk de snakker. (Spør om språkkompetanse, ikke hvilket land de kommer fra. Hvis de gjerne vil snakke om hjemlandet sitt, er det i orden, men å spørre om språk gjør det frivillig for deltakerne å dele slik privat informasjon.)
4. Begynn med å vise deltakerne forsiden på en bok. Snakk om forsiden. Hva kan denne boken handle om? Hva antyder forsiden? Hvilke assosiasjoner gir den?
5. Si at dere nå skal lese boken sammen, og snakke om den. Legg vekt på at poenget med leseøkten er å reflektere sammen. Litteratur skaper et fritt og åpent rom der det ikke finnes bastante svar. Alle svar, refleksjoner og reaksjoner på teksten bidrar positivt til en felles utforskning av teksten og samtalen. Fremhev også at du er der for å lese sammen med dem, ikke for å stille med fasit – fordi det ikke finnes noe definitive svar. Denne oppgaven skal dere løse sammen.
6. Les den første delen av boken høyt. Pass på at utdraget ikke er for lang. Spør om det er ord eller uttrykk de ønsker å få forklart. Hvis det ikke er noen som melder seg med spørsmål, kan du velge noen ord og uttrykk som kan tenkes å være vanskelige. Spør deltakerne om de vet hva de betyr, og hvis ingen svarer, forklarer du dem.
7. Hvis du finner det passende, spør om noen av deltakerne kan gjenta ordene eller uttrykkene på sitt eget morsmål. Å kombinere målspråket med deres eget morsmål er positivt, og hjelper deltakerne å knytte mening til de nye ordene og huske dem.

8. Be så deltakeren nærmest deg lese den samme tekstdelen som du nettopp har lest for dem. Etterpå ber du så mange deltakere du føler at det er naturlig å spørre om å lese den samme tekstdelen. Repetisjon og det å høre forskjellige mennesker lese samme tekst, er positivt for deltakernes språklæring.
9. Etter å ha fått opplest samme tekst flere ganger, ber du deltakerne reflektere over hva dere har lest sammen. Hva synes de at teksten handler om? Hva får den dem til å tenke eller føle?
10. Hvis det er bilder i boken, kan du snakke om bildene også. Hva ser dere? Hvordan forholder bildene seg til teksten?
11. Med denne diskusjonen som utgangspunkt, oppstår det gjerne en generell diskusjon eller samtale. Det er positivt, og man kan gjerne la samtalen utvikle seg i ulike retninger. Poenget er ikke å analysere teksten. Poenget er å snakke og engasjere seg i en meningsfull samtale. La deltakerne snakke og praktisere språket.
12. Når du føler at det passer, leder du oppmerksomheten tilbake på teksten.
13. Når gruppen er klar, fortsetter du med neste tekstavsnitt og gjentar punktene fra 6 til 10.
14. Avslutt språkkafeen med å spørre deltakerne om de likte boken. Hva likte de og hva likte de eventuelt ikke? Likte de selve lesingen og samtalene som oppsto?

Digitale språkkafeer

Å lese en bok sammen kan også gjøres digitalt. Forbered den digitale lesningen ved å skanne de sidene dere skal lese inn på datamaskinen, slik at du kan dele skjerm med deltakerne og vise dem sidene. Følg samme mønster som ovenfor.

Fordeler ved å bruke litteratur på språkkafé

1. Bøker lar deltakerne se og høre nye ord slik at det blir lettere å ta det nye språket i bruk på en inspirerende måte.
2. Å lytte til andre som leser en bok samtidig som man ser ordene, hjelper deltakerne å bygge koblinger mellom ord og uttale, i tillegg til å lære nye ord.

3. Å prøve å lese det samme tekstavsnittet hjelper deltakerne å lære, huske og øve opp uttalen av ordene.
4. Å bruke litteratur som utgangspunkt for samtaler hjelper deltakerne å finne interessante temaer å snakke om mens de øver seg på å prate det nye språket. Litterære tekster engasjerer ofte leserne, skaper tanker og følelser, og lar dem snakke om noe de synes er interessant.
5. Å bruke litteratur som utgangspunkt for samtaler på et andrespråk, hjelper deltakerne å prate om vanskelige temaer uten å bli for private. Det er alltid mulig å lede samtalen eller reaksjonene tilbake til teksten.
6. Å bruke litteratur som utgangspunkt for samtaler på et andrespråk, hjelper deltakerne å bli kjent med målspråket og gjøre det til sitt eget. Når de snakker om noe som betyr noe for dem, internaliseres språket og føles mer naturlig. De lærer å bruke målspråket til å uttrykke egne tanker, følelser og meninger. Målspråket blir etter hvert noe de kan bruke både intellektuelt og emosjonelt.

Eksempel fra Tyskland: **Sprachraum (språkrom)**

Köln offentlige biblioteks Sprachraum (språkrom) er en åpen læringsarena og et sted for interkulturell utveksling for mennesker med ulike bakgrunn. Frivillige hjelper folk med å lære tysk, hjelper til med hjemmelekser, og assisterer ved jobbsøking og utforming av søknader. Det er et møtested for mennesker som ønsker å lære tysk, og biblioteket tilbyr regelmessige og gratis arrangementer for de som ønsker å lære seg språket.

Diskusjonsgrupper møtes ukentlig, både på biblioteket og via Internett. Frivillige med tysk som morsmål tilrettelegger diskusjonene, mens deltakerne tilbringer en time sammen der de utveksler ideer om et gitt tema og praktiserer tysk sammen. Den stedbundne diskusjonsgruppen er for alle som lærer tysk, uten hensyn til språknivå. Den nettbaserte diskusjonsgruppen er for alle som har tyske språkferdigheter på B1-nivå eller høyere. Språkrommet og det de har å tilby, blir vist til alle innvandrere når de vises rundt i biblioteket som del av kurs i tysk som andrespråk. På denne måten gjøres målgruppen kjent med tjenesten.

Som del av Books without Borders-prosjektet vil en bok-gruppe bli lagt til som del av språkrommets tilbud. På samme måte som diskusjonsgruppene, vil bok-gruppen møtes ukentlig og foregå på samme måte som de norske språkkafeene.

4.5. TOSPRÅKLIGE LESEMØTER

Tospråklige leseemøter for familier

Å arrangere leseemøter for familier kan være en god måte å introdusere dem for litteratur. Aktiviteten kan vekke interesse og nysgjerrighet for bøker og forskjellige språk, og hjelpe familier å bli kjent med biblioteket. Voksne som ikke leser bøker selv, kan ofte synes at det er vanskelig å gå på biblioteket for sin egen del. Å invitere de voksne sammen med barna sine, kan imidlertid være et lavterskel-initiativ som skaper interesse både for bøkene og egenutdanning. Dette vil også være til fordel for barna.

Hvordan det gjøres

1. Inviter familier via institusjoner i nærheten, som barnehage, skole, helsesentre, familiesentre, osv.
2. Hvilken alder har barna? Hvor mange språk snakker de?
3. Velg en egnet tospråklig bok – med egnet tema, passende aldersnivå og riktige språk.
4. Finn noen som kan lese den tospråklige teksten. Det kan være en god ide å spørre foreldrene om de kan lese sammen med deg, men vær klar over at mange av foreldrene kan være analfabeter eller ha mangelfulle leseferdigheter. Kanskje finnes det ansatte på biblioteket eller på den lokale skolen som snakker flere språk?
5. Er det mange bilder i boken? Dersom det er praktisk mulig, kan det være en god hjelp for familiene om du viser bildene på en stor skjerm bak deg mens du leser, hvis ikke, kan du ta pauser og vise bildene fra boken mens du leser. Dersom det er mange deltakere, deler du lytterne inn i mindre grupper og gir en utgave av boken til hver gruppe. Ta pauser og pass på at alle i gruppen kan se boksiden og følge med på dem mens lesingen pågår.

6. Les teksten først på deltakernes andrespråk, deretter på morsmålet. Les bare en eller to setninger om gangen slik at de to språkene følger hverandre tett.
7. Du kan stille barna spørsmål fra boken mens du leser den. La barna avbryte, kommentere, spørre og ta del i lesingen. Bruk boken som utgangspunkt for dialog. Led dialogen og styr oppmerksomheten deres tilbake til teksten når du synes det er riktig tidspunkt for å fortsette lesingen.
8. Forbered noen spørsmål i forbindelse med teksten som du kan stille til lytterne dine etter lesingen. Pass på at spørsmålene er åpne, og tydelige nok til at barna forstår dem og får lyst til å svare.
9. Du kan bruke boken som utgangspunkt for å snakke positivt om språk og tospråklighet. Kanskje forskjellige barn i gruppen kan gjenta hovedtemaet i boken på første- eller andrespråket sitt?
10. Hvis det passer seg og er mulig: Finn familievennlige aktiviteter som har sammenheng med temaet i boken. For eksempel kan hver familie få et stort ark og farger, slik at de sammen kan male eller tegne et stort familiebilde om det de nettopp hørte. Alternativt kan de lage figurer med LEGO-klosser eller annet materiale, eller du kan lage en kviss med spørsmål som har sammenheng med boken?

Tospråklige lesemøter for unge voksne

I dag vokser mange unge voksne opp med flere enn ett språk og mer enn én kultur hjemme, likevel blir den multikulturelle kompetansen deres sjelden sett på som en ressurs av lærere og bibliotekarer. Forskning viser at den multikulturelle bakgrunnen deres kan være en positiv kraft, ikke bare for de unge menneskene det er snakk om, men også for hele klassen og samfunnet forøvrig, om den bare blir møtt på en positiv måte av innflytelsesrike voksne. Hvis den derimot blir møtt med negativitet eller likegyldighet, kan den bli en negativ kraft som skaper forvirring og frustrasjon. Tospråklige lesemøter kan imidlertid hjelpe flerspråklige unge voksne med å overvinne forvirring og misforståelser, og tydeliggjøre de positive aspektene ved tospråklighet. Tospråklige lesemøter kan også ha en positiv innflytelse på klassekameratene, siden tospråklige bøker også åpner verden for dem, og gjør det lettere å forstå både verdens og språkernes kompleksitet.

Hvordan det gjøres

1. Inviter en klasse eller gruppe unge voksne til biblioteket. Kontakt nærliggende skoler eller mottakssentre/asylmottak. Noen skoler har spesielle klasser for innvandrere eller tospråklige unge. I andre tilfeller deltar disse individene i «normalklasser».
2. Spør læreren eller lederen for gruppen hvilke språk som er representert i klassen/gruppen. Du vil kanskje ikke finne tospråklige bøker som dekker alle de forskjellige språkene som er representert, men prøv å finne så mange som mulig. Finn i tillegg frem bøker på de språkene som er representert, og still dem ut på et godt synlig sted i biblioteket. Mange unge er ikke vant til å besøke biblioteket, og de er ikke vant til bøker. Å se en bok på sitt eget språk i biblioteket kan få de unge til å føle seg mer velkomne.
3. Begynn med å holde en liten innledning om bøker og biblioteket. Fortell de unge besøkende om alle de fine tingene et bibliotek kan tilby. Mange unge i dag vet rett og slett veldig lite om biblioteket og hvordan det fungerer.
4. Valgfritt: Introduser boken du har valgt ved å vise forsiden til gruppen. Du kan bruke storskjerm bak deg som viser forsiden hvis lytterne er en stor gruppe. Fordi mange unge altså ikke er vant med å forholde seg til bøker, kan du rette oppmerksomheten deres mot boken ved å stille åpne spørsmål om forsiden. Fortell dem at det ikke finnes noen fasit. Å oppleve en bok sammen er en kunstopplevelse, og alle våre ulike tolkninger og reaksjoner er relevante. Det finnes ingen riktige eller gale svar.
5. Valgfritt: Spør lytterne om tittelen. Hva får den dem til å tenke at boken handler om?
6. Tospråklig lesing: Noen som snakker gruppens andrespråk, leser først teksten på det språket. Hvis det er et dikt, kan dere lese hele diktet. Hvis det er en prosatekst, les i ca. ett minutt. Les så samme tekst på gruppens førstespråk.
7. Hele lesingen bør ikke vare i mer enn 15-20 minutter.
8. Du kan dele inn gruppen i mindre grupper og stille deltakerne åpne spørsmål om tekstene de nettopp hørte.
9. Avslutt lesingen med å be lytterne om å lese hver for seg på sitt eget morsmål.

10. Valgfritt: Du kan arrangere tospråklige skrivetimer der de unge blir oppfordret til å skrive sin egen tekst på valgfritt språk.
11. Snakk positivt om tospråklighet og fordelene ved å snakke mange ulike språk.

Eksempel fra Norge:

Krysspunkt – å lese tospråklige dikt med unge voksne

Leser søker bok har utviklet en internettside til fri bruk (<https://lesersokerbok.no>) med filmer, podkaster, bilder, temaer og spørsmål som vil inspirere unge voksne til refleksjon og diskusjon med utgangspunkt i tospråklige dikt. Internettsiden baserer seg på testing og intervjuer med 18-år gamle elever i videregående skole, som stiller med stor variasjon i bakgrunn og språk. Tre skoler, ti forskjellige klasser (til sammen ca. 250 elever) og ti lærere ga tilbakemelding og hjelp til å avgjøre hva slags digitale ressurser som skulle lages.

Tilbakemeldinger på nettsiden viser at den fremmer lesing, får unge til å erfare lyrikk som noe interessant og relevant for seg og sitt liv, at den fremmer dialog og diskusjon om saker som identitet, tilhørighet, religion, krig, grenser, språk, ytringsfrihet og demokrati.

Tospråklige lesemøter for voksne

Å flytte til et nytt land som voksen kan være en stressende opplevelse. Det å ikke lenger mestre kulturen og språket som omgir en, kan være overveldende og få en til å føle at man er en mindre verdifull deltaker i samfunnet.

Tospråklige lesemøter for voksne kan foregå på mange forskjellige måter. Metoden nevnt ovenfor for tospråklige lesemøter for unge, kan brukes. En annen metode er å dele inn gruppen i mindre grupper, altså som en samlesingssirkel, og la leserne bytte på å lese. Trinn-for-trinn-instruksjonen for språkkafeene kan også brukes.

Tospråklige leseemøter kan gjennomføres for nybegynnere i andrespråket, eller du kan blande en gruppe andrespråk-nybegynnere med andre voksne lesere fra lokalsamfunnet. Å lese litteratur sammen kan være en fantastisk metode for å muliggjøre kommunikasjon og dialog på tvers av kulturer og språk, noe som igjen kan gagne hele samfunnet. Førstespråkbrukere som kanskje har bodd i landet hele sitt liv, blir kjent med nykommerne gjennom samlesing av litteratur.

Fordeler med tospråklige leseemøter i biblioteket

- Tospråklige leseaktiviteter for voksne i biblioteket kan knytte nykommerne sammen med lokalsamfunnet, og skape økt forståelse blant voksne fra forskjellige land som lever på samme sted.
- Litteraturen tjener som redskap for kommunikasjon og forståelse på tvers av språk, kulturer og erfaringer.
- Tospråklig litteratur kan hjelpe andrespråksinnlærere å knytte eksisterende erfaring og språkkunnskap til det nye språket og nye erfaringer.
- Litteratur hjelper den som lærer det nye språket til å bli kjent med både praktiske, intellektuelle og emosjonelle aspekter ved det nye språket.
- Tospråklige leseemøter kan hjelpe nykommere til å bli fullverdige deltakere i sitt nye samfunn.

Eksempel fra Polen:

Polsk erfaring med tospråklige grupper (polsk og ukrainsk)

Familieaktiviteter

Alle slags aktiviteter som er rettet mot barn, trekker også voksne omsorgspersoner inn i biblioteket, men aktiviteter som involverer hele familien, engasjerer de voksne mer. Alle slags oppgaver som løses via bøker, kan være nyttige for å få voksne lesere tilbake til litteraturen og biblioteket.

Språkkurs og andre språkaktiviteter

Flesteparten av flyktingene fra Ukraina til Polen trenger ikke et profesjonelt, godkjent språkkurs. Ukrainsk og polsk er svært like språk, så fokuset ligger mer på forskjellene i språket, og de ulike reglene for uttale.

Bibliotekarere i Polen deltar på nettbaserte kurs i å undervise polsk som fremmedspråk, og organiserer polske språkkurs i biblioteket. Tospråklige bøker er mangelvare, men bibliotekarene bruker bøker som er kjent i begge land og oversatt.

Eventyr er også mye brukt i denne typen lesing. Siden alle kjenner til fortellingene fra før, føler ukrainerne seg tryggere på å lese og diskutere dem på polsk. Det fungerer virkelig godt som familie-workshops (barn, unge og voksne) i tillegg til aktiviteter innen kunst og håndverk og teater..

Parallelle aktiviteter for voksne og barn

Noen biblioteker organiserer aktiviteter for barn i førskolealder, og inviterer foreldre, omsorgspersoner og besteforeldre til å nyte forfriskninger og snakke sammen mens barna blir passet på av andre. Aktivitetene markedsføres både på polsk og ukrainsk, så disse gruppene er tospråklige.

«Kafeene» har ikke noen fast struktur, men avhenger av gruppen som møtes. Etter hvert utvikler samtalegruppen seg til temaworkshops, språkkurs, lese-møter eller andre aktiviteter gruppen bestemmer seg for å gå i gang med..

Ikke-lesere

Nedenfor følger noen nyttige tips for å tiltrekke seg ikke-lesere, med mål om å presentere dem for biblioteket og motivere til utlån av bøker. (Listen er utarbeidet av polske bibliotekarere som jobber med ukrainske flyktninger):

1. Få oversikt over de lokale immigrantenes behov. Intervjuer med innvandrere og representanter for kommunale tjenester, lærere og ikke-statlige organisasjoner er et nyttig verktøy for å danne et lokalt nettverk av organisasjoner som støtter flyktninger. Å samle informasjon om migrantenes behov i form av spørreskjema er også nyttig for å avdekke hva den lokale situasjonen er og hvilke behov som må møtes. Dersom dette gjøres, vil det være enklere å tilby treffsikre aktiviteter for akkurat disse gruppene. Det samme gjelder naturligvis også for andre samfunnsgrupper.

2. Organiser aktiviteter for barn, gjerne noe som varer i noen timer og finner sted når skolen er stengt, for eksempel i skoleferier. Dersom foreldre og foresatte først besøker biblioteket og blir fortrolig med det gjennom barnas aktiviteter, vil de også bli mer åpne for selv å være med på aktiviteter for voksne brukere av biblioteket.
3. Organiser familieaktiviteter med utgangspunkt i bøker eller andre temaer (automasjon, matlaging, feiringer, lokalhistorie, escape-room, kunst, dyr, dramaterapi, osv.). Helger fungerer best.
4. Arranger workshops om temaer som er relevante og populære i lokalsamfunnet, som:
 - bruk av smarttelefoner og elektroniske tjenester for eldre (kvinner inviterer noen ganger med sin mannlige partner som vanligvis leser mindre enn de selv gjør)
 - «trening av kropp og sinn» – morsomme leker og spill for å forsinke demenssymptomer (rim, puslespill, ordspill) og lettere fysiske øvelser og yoga, for å bidra til økt fysisk aktivitet for eldre,
 - guidede spaserturer
 - veiledning i å skrive en god CV, karriereplanlegging og kartlegging av fremtidsdrømmer
 - å velge videregående skole (opptakskrav)
 - brettspill og dataspill
 - språkkurs og språkpraktisering.
5. Legg til rette for utendørs aktiviteter eller ekskursjoner (planting, dans, utendørs kunst, turer til stranden, innsjøer eller parker, aktiviteter på flyktningesentre, informasjonsboder på biblioteket, besøk på andre bibliotek.
6. Arranger orienteringsaktiviteter for nylig ankomne flyktninger og migranter generelt:
 - gåturer til historiske steder og museer, eller sykkelturet på landet,
 - hvordan finne og oppsøke kontorer og administrasjonsbygninger (sosiale tjenester, banker, skoler, lokale myndigheter, osv.)
 - hvordan bruke populære nett-tjenester (offentlig transport, shopping, banktjenester).
7. Organiser ulike integreringsaktiviteter som har med kultur å gjøre (filmvisninger, formidling av bøker, populære forfattere), matlaging, sammenligning av ulike skikker og tradisjoner, både hos majoritetsbefolkningen og hos nyankomne.

8. Arranger avslapningsaktiviteter for flyktninger (yoga, dans, kunst, kafé, kunsthåndverk, sminke, stresshåndtering) – både for voksne og barn.
9. Skap stille steder satt av til lesing, arbeid og avslapning.
10. Involver innvandrere i aktiviteter sammen med lokalsamfunnet (inviter dem til å delta, siden mange migranter gjerne vil involvere seg og tilby hjelp i stedet for bare å motta hjelp).

Litteraturliste

Bal, P.M., Veltkamp, M. (2023). *How does fiction reading influence empathy? An experimental investigation on the role of emotional transportation*. PLoS ONE, vol. 8 (1), pp. 1–12, <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0055341> [Hentet 30.11.2023].

Berget, G., Bugge, H.B. (2022). *The development and production of literature within an easy language and a universal design perspective*. Publishing Research Quarterly, vol. 38, pp. 308–325, <https://link.springer.com/article/10.1007/s12109-022-09872-7> [Hentet 30.11.2023].

Berget, G., Fagernes, S. (2018). *“I’m not stupid” – attitudes towards adaptation among people with dyslexia*. In: Kurosu, M. (ed). Human-Computer Interaction. Theories, Methods, and Human Issues. HCI 2018. Lecture Notes in Computer Science, vol. 10901, pp. 237–247, https://doi.org/10.1007/978-3-319-91238-7_20 [Hentet 30.11.2023].

Bugge, H.B., Berget, G., Vindenes, E. (2021). *Easy language in Norway*. In: Lindholm, C., Vanhatalo, U. (ed.). Handbook of easy languages in Europe. Berlin: Frank & Timme, pp. 371-400.

Ernst-Slavit, G., Mulhern, M. (2003). *Bilingual books: promoting literacy and biliteracy in the second-language and mainstream classroom*. Reading online, vol. 7 (2), pp. 1-15, https://www.researchgate.net/publication/279976909_Bilingual_books_Promoting_literacy_and_biliteracy_in_the_second-language_and_mainstream_classroom [Hentet 30.11.2023].

European Dyslexia Association (2020). *What is dyslexia*, <https://eda-info.eu/what-is-dyslexia/> [Hentet 30.11.2023].

Frønes, T.S., Jensen, F., ed. (2020). *Like muligheter til god leseforståelse? 20 år med lesing i PISA*. Oslo: Universitetsforlaget, <https://www.idunn.no/doi/book/10.18261/9788215040066-2020> [Hentet 30.11.2023].

Gambrell, L.B. (2011). *Seven rules of engagement: what's most important to know about motivation to read*. The Reading Teacher, vol. 65 (3), pp. 172-178, <https://doi.org/10.1002/TRTR.01024> [Hentet 30.11.2023].

Guthrie, J.T., Schafer, W.D., Huang, C.W. (2001). *Benefits of opportunity to read and balanced instruction on the NAEP*. The Journal of Educational Research, vol. 94 (3), pp. 145-162, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220670109599912> [Hentet 30.11.2023].

Guthrie, J.T., Wingfield, A. (2000). *Engagement and motivation in reading*. In: Kamil, M.L., Monthesal, P.B., Pearson, P.B., Barr, R. (ed.), Handbook in Reading Research, vol. 3, pp. 403-422: New York: Routledge.

Guthrie, J. T., Wigfield, A., Humernick, N. M., Perencevich, K. C., Taboada, A., Barbosa, P. (2006). *Influences of stimulating tasks on reading motivation and comprehension*. Journal of Educational Research, vol. 99 (4), pp. 232-245.

Hatcher, J., Snowling, M.J., Griffiths, Y.M. (2010). *Cognitive assessment of dyslexic students in higher education*. British Journal of Educational Psychology, vol. 72 (1), pp. 119-133, <https://doi.org/10.1348/000709902158801> [Hentet 30.11.2023].

Høien, T., Lundberg, I. (2000). *Dyslexia: from theory to intervention*. Dordrecht: Springer, <https://link.springer.com/book/10.1007/978-94-017-1329-0> [Hentet 30.11.2023].

Howard, V. (2011). *The importance of pleasure reading in the lives of young teens: Self-identification, self-construction and self-awareness*. Journal of Librarianship and Information Science, vol. 43 (1), pp. 46-55, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0961000610390992> [Hentet 30.11.2023].

Inclusion Europe (2010). *Information for all: European standards for making information easy to read and understand*, <https://www.inclusion-europe.eu/easy-to-read-standards-guidelines/> [Hentet 30.11.2023].

International Federation of Library Associations and Institutions (2010). *Guidelines for easy-to-read materials*. The Hague: IFLA Headquarters, <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/120.pdf> [Hentet 30.11.2023].

Jeffers, D. (2009). *Bilingual books*, Children & Libraries, vol. 7 (3), pp. 38-41.

Jerrim, J., Moss, G. (2019). *The link between fiction and teenagers' reading skills: international evidence from the OECD PISA study*. British Educational Research Journal, vol. 45 (1), pp. 181-200, <https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/berj.3498> [Hentet 30.11.2023].

Kidd, D.C., Castano, E. (2013). *Reading literary fiction improves theory of mind*. Science, vol. 342 (6156), pp. 377-380, <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1239918> [Hentet 30.11.2023].

Kiss, O. (2021). *Easy to Read books for minority languages – the case of Tatar in Finland*, <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/2021/06/21/easy-to-read-books-for-minority-languages-the-case-of-tatar-in-finland/> [Hentet 30.11.2023].

Kožárová, J. (2017). *Current research and teaching strategies for the writing, reading and literary education of the pupils with ADHD*. Multidisciplinary Journal of School Education, vol. 1 (11), pp. 103-116, <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-898f43a5-65ad-458f-bf06-cffd840553ab> [Hentet 30.11.2023].

Lithari, E. (2019). *Fractured academic identities: dyslexia, secondary education, self-esteem and school experiences*. International Journal of Inclusive Education, vol. 23 (3), pp. 280-296, <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1433242> [Hentet 30.11.2023].

Marinak, B.A., Malloy, J.A., Gambrell, L. (2010). *Engaging readers: research-based practices that nurture the motivation to read*. The International Journal of Learning: Annual Review, vol. 17 (5), pp. 503-512, <https://cgscholar.com/bookstore/works/engaging-readers> [Hentet 30.11.2023].

Martinez Perez, T., Poncelet, M., Salmon, E., Majerus, S. (2015). *Functional alterations in order short-term memory networks in adults with dyslexia*. Developmental Neuropsychology, vol. 40 (7-8), pp. 407-429, <https://doi.org/10.1080/87565641.2016.1153098> [Hentet 30.11.2023].

Merga, M.K. (2019). *Collaborating with teacher librarians to support adolescents' literacy and literature learning*. Journal of Adolescent & Adult Literacy, vol. 63 (1), pp. 65-72, <https://ila.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/jaal.958> [Hentet 30.11.2023].

NC State University College of Design (1997). *Center for Universal Design* <https://design.ncsu.edu/research/center-for-universal-design/> [Hentet 30.11.2023].

Norton, E.S., Wolf, M. (2012). *Rapid automatized naming (RAN) and reading fluency: implications for understanding and treatment of reading disabilities*. Annual Review of Psychology, vol. 63, pp. 427-452, <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100431> [Hentet 30.11.2023].

Nussbaum, M.C. (2008). *Upheavals of Thought. The Intelligence of Emotions*. New York: Cambridge University Press.

Perniss, P., Özyürek, A., Morgan, G. (2015). *The influence of the visual modality on language structure and conventionalization: Insights from sign language and gesture*. Topics in Cognitive Science, vol. 7 (1), pp. 2-11, <https://doi.org/10.1111/tops.12127> [Hentet 30.11.2023].

Puzzle (2020). *Easy to read guide*, <https://citizen-network.org/library/easy-to-read-guide.html> [Hentet 30.11.2023].

Salinas, V. (2019). *Å møtes gjennom litteraturen : en håndbok om språkkafeer*. Oslo: Leser søker bok, https://lesersokerbok.no/wp-content/uploads/%C3%85_m%C3%B8tes_m_dobbeltsidig.pdf [Hentet 30.11.2023].

Schoonover, J., Norton-Darr, S. (2016). *Adapting books: Ready, set, read!* Journal of Occupational Therapy, Schools, & Early Intervention, vol. 9 (1): Focus On: Pre-Literacy and Literacy, pp. 19-26, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19411243.2016.1152831> [Hentet 30.11.2023].

Stanovich K.E. (2009). *Matthew effects in reading: Some consequences of individual differences in the acquisition of literacy*. Journal of Education, vol. 189 (1-2), pp. 23–55.

Tracy, D.H., Morrow, L.M. (2006). *Lenses on reading: An introduction to theories and models*. New York: The Guilford Press.

Tronbacke, B.I. (1997). *Easy-to-read – an important part of reading promotion and in the fight against illiteracy*, IFLA Journal, vol. 23 (3), p. 185, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/034003529702300305> [Hentet 30.11.2023].

U.S. General Services Administration [2010]. *What is plain language?*, <https://www.plainlanguage.gov/about/definitions/> [Hentet 30.11.2023].

Uniwersytet Zielonogórski. Centrum Równości, Dostępności i Wsparcia [2023].
Poradnik – zasady uniwersalnego projektowania, <https://crdw.uz.zgora.pl/struktura/pelnomocnik-ds-dostepnosci/dostepnosc/uniwersalne-projektowanie>
[Hentet 30.11.2023].

Wilk, W. (2022). *Diagnoza potrzeb dzieci i młodzieży uciekających przed wojną w Ukrainie. Perspektywa nauczycielska*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, <https://biblioteki.org/publikacje/diagnoza-potrzeb-dzieci-i-mlodziezy-uciekajacych-przed-wojna-w-ukrainie/> [Hentet 30.11.2023].

Wilk, W. (2023). *Diagnoza potrzeb dzieci i młodzieży uciekających przed wojną w Ukrainie. Cz. 2. Perspektywa społeczności ukraińskiej w Polsce*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, <https://biblioteki.org/publikacje/diagnoza-potrzeb-dzieci-i-mlodziezy-uciekajacych-przed-wojna-w-ukrainie-cz-2-perspektywa-spolecznosci-ukrainskiej-w-polsce/> [Hentet 30.11.2023].

Universelt utformede bøker

Nedenfor er en liste over bøker vi refererer til i denne håndboken. Disse bøkene er utformet og publisert i Norge i tråd med Bøker for alle-prosjektet. Detaljerte beskrivelser finnes i boksøkingstjenesten til Leser søker bok (boksok.no).

A. Audhild Solberg, Den svartkledde jenta. Oslo: Samlaget, 2019. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/den-svartkledde-jenta/>

Ali Hayder, Lukta av svart. Oslo: Aschehoug, 2021. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/lukta-av-svart/>

Anette Diesen, Jeg vil ha – pekebok for voksne. Oslo: Solum, 1991. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/jeg-vil-ha-pekebok-for-voksne/>

Anette Diesen, Vers på tvers. Oslo: Solum, 2007. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/vers-paa-tvers/>

Anna Fiske, Alle har en bakside. Oslo: Cappelen Damm, 2014. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/alle-har-en-bakside/>

Anna Fiske, Alt som er nytt. Oslo: Cappelen Damm, 2020. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/alt-som-er-nytt/>

Anna Fiske, Sjenanse. Oslo: Solum, 2007. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/sjenanse-2/>

Anna Fiske, Sorg. Oslo: Solum, 2019. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/sorg-3/>

Anne Kristin Aasmundtveit, Bibelen i tekst og bilder. Oslo: Bibelselskapet, 2021. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/bibelen-i-tekst-og-bilder/>

Bjørn Sortland, Jenta med heilt jamne, mjuke augebryn. Oslo: Solum, 2008. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/jenta-med-heilt-jamne-mjuke-augebryn/>

Blexbolex, Årstidene. Kolbotn: Magikon, 2009. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/aarstidene/>

Camilla Kuhn, Ryddetid / ЧАС ПРИБИРАТИ. Oslo: Cappelen Damm, 2022. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/ryddetid-%d1%87%d0%b0%d1%81-%d0%bf%d1%80%d0%b8%d0%b1%d0%b8%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b8/>

Cathrine Trønnes Lie, Mariangela Di Fiore, Søstre. Oslo: Vigmostad & Bjørke, 2021. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/sostre/>

Erna Osland, Anna og Solmann. Leikanger: Skald, 2013. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/anna-og-solmann/>

Erna Osland, Helga og Hugo. Kolbotn: Magikon, 2022. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/helga-og-hugo/>

Fatemeh Ekhtesari, Hun er ikke kvinne. Oslo: Aschehoug, 2022. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/hun-er-ikke-kvinne-%d8%b2%d9%86-%d9%86%db%8c%d8%b3%d8%aa/>

Gro Dahle, Kaffehjerte. Kolbotn: Magikon, 2019. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/kaffehjerte/>

Gro Nilsdatter Røsth, Spelemannen frå Korsneset. Leikanger: Skald, 2018. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/spelemannen-fra-korsneset/>

Haile Bizen, ሃይለ ቢዝን, La oss si at jeg er. Oslo: Aschehoug, 2023. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/la-oss-si-at-jeg-er/>

Hilde Hagerup, Barnet mitt. Kolbotn: Magikon, 2015. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/barnet-mitt/>

Ingelin Røssland, Hevner. Bergen: Mangschou, 2017. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/hevner/>

Jon Ewo, 9. april 1940 og 8. mai 1945. Bergen: Ena, 2020. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/9-april-1940-og-8-mai-1945/>

Kaia Dahle Nyhus, Gullkatt. Oslo: Cappelen Damm, 2022. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/gullkatt/>

Kari Saanum, Sorgsanger. Oslo: Forlaget Oktober, 2021. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/sorgsanger/>

Knut Hamsun, Martin Ernstsens, Sult. Oslo: Minuskel, 2019. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/sult/>

Jack London, Ulvehunden. Oslo: Aller Media, 2011. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/ulvehunden/>

Marit Mørk Enger, Signe Torp. Singer, Tone E. Morsund, NMT-sangboka. Oslo: Hørselshemmedes Landsforbund (HLF), 2009. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/nmt-sangboka/>

Morten Øen, Ord for hav. Oslo: Forlaget Oktober, 2011. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/ord-for-hav/>

Ronja Svenning Berge, Hvis det ikke brenner. Oslo: Gyldendal, 2023. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/hvis-det-ikke-brenner/>

Selma M. Yonus, Vuggesang for liten kriger. Oslo: Aschehoug, 2021. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/vuggesang-for-liten-kriger/>

Sigbjørn Lilleeng, Nagel. Oslo: Jippi Comics, 2018. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/nagel/>

Sigrun Nygaard Moriggi, La hendene snakke! – ordbok i tegnspråk. Oslo: Aschehoug, 2006. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/la-hendene-snakke/>

Veronica Salinas, OG. Oslo: Cappelen Damm, 2016. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/og/>

Veronica Salinas, Slem – utgave med symboler. Kolbotn: Magikon, 2022. Mer informasjon: <https://boksok.no/bok/slem-med-pcs-symboler/>

**Bøker
for alle!**



**BOOKS
WITHOUT
BORDERS**